

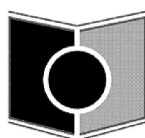
מראי מקומות

מס' 45

חודש שבט תשע"ז

הלכות ברכות הנהנין

או"ח סימנים רז - רי

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

סימן רז

מקור הדין של ברכת בורא נפשות הוא בגמ' דף מד: עיי"ש דאיתא אמר רבי יצחק בר אבדימי על הביעא ועל מיני קופרא [פירש"י כל מיני בשר] בתחלה מברך שהכל ולבסוף בנ"ר, אבל ירקא לא, ור' יצחק אמר אפילו ירקא אבל מיא לא, ור"פ אמר אפילו מיא וכו'. אמר רב אשי אנא זימנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו [ופירש"י אף כרב פפא, והיינו אף על מים]. וכתבו התוס' [ד"ה עבידנא] דכן אנו נוהגים כרב אשי דמברכין בתר מיא ובתר ירקא בנ"ר, וכן פסקו הרא"ש והרמב"ם [פ"ח ה"א]¹.

האם חותם את הברכה בשם

הראשונים נחלקו אם חותם בסוף ברכת בנ"ר בא"י חי העולמים או אינו חותם:

א. בגמרא דידן לא הוזכר חתימה, וכן כתב רבינו יונה [דף לב]. וכ"ה ברשב"א [ח"א סי' קמט] וכ"כ רי"ו.

ב. בירושלמי הוזכרה חתימה, וכן נהג הרא"ש וכן הכריע הגר"א. וכתב המשנה ברורה דמ"מ העולם לא נהגו לחתום.

נוסח הברכה

כתב המג"א שאומרים על כל מה שבראת ולא על כל מה שברא, והוסיף דכן הוא בכתבי האר"י, אמנם נוסח הטור והרא"ש והגר"א וכן הסכים החי"א על כל מה שברא, וכן העתיק המשנה ברורה.

ברוך חי העולמים, תיבת חי בצירה שהוא דבוק, וצ"ח המג"א לתוס' יו"ט סוף מסכת תמיד, ושם פירש שהכוונה בזה היא שהקב"ה הוא החיים של העולמים, והיינו שהוא הנותן חיות לכל העולמים.

סימן רח

סעיף א

מקור הדין שעל פירות משבעת המינים מברך על העץ, וברכה מעין שלש, הוא במשנה דף מד. .
וכתב הט"ז [ס"ק א] שהטעם לברכה זו על המינים האלו היא מפני חשיבותם שנשתבחה בהם א"י, ולכן קבעו להם ברכה בפ"ע. והקשה הפמ"ג [מ"ז ס"ק א] דהא לפי הטור [סוס"י רט] חיוב ברכת מעין שלש היא מן התורה, וא"כ ילפינן לה מהפסוקים שבתורה [בפרשת עקב], שם נזכרו גם הפירות ואח"כ נאמר 'ואכלת ושבעת וברכת', ודן הפמ"ג לומר שלפי הטור חיוב דאורייתא של ברכה זו אינו מהפסוקים האלו דתיבת לחם הפסיק הענין [פי דרך על לחם נאמר ואכלת ושבעת וברכת], ודי מן התורה בברכה אחת אפילו אינה מעין ג', כגון ברכת בורא נפשות, וחכמים תיקנו לברך ברכה מעין ג' משום חשיבותם של הפירות שנשתבחה בהם א"י. [דברים אלו הובאו בקצרה בשעה"צ ס"ק א].

סעיף ב

כתב הטור דהמעלה של חמשת מיני דגן היא שנשתבחה בהן א"י [דחיטה ושעורה כתובים בפסוק, וכוסמין הן מין חיטים, ושיבולת

ביאורים והערות

1. כתב בספר דינים והנהגות מהחזו"א [פרק ז אות ד] שהחזו"א נקט שברכת בנ"ר על מים אינה חובה גמורה, ולכן צידד שלא יברך בנ"ר על מים אלא אם שתה רביעית מים בתוך כדי שתיית רביעית, אבל אם שתה רק בכדי אכילת פרס לא יברך בנ"ר, אף שמעיקר הדין נקט כהגר"א ששתיית משקין מצטרפת בכדי אכילת פרס.

קנין הלכה

שועל ושיפון הן בכלל שעורים], ועוד דעליהם יחיה האדם, ואם עשה מהן פת מברך המוציא, ומתוך חשיבותו נובע הדין המבואר בהמשך הסעיף, דכל שיש בו מחמשת המינים מברך במ"מ אפילו הוא מיעוט.

לשון השו"ע, חמשת מיני דגן ששלקן או בתשן

ענין הכתישה היא הסרת הקליפה של הגרעין כתבואה [עין גמ' שבת דף עג:], ומדייק מזה המג"א דמש"כ השו"ע 'שלקן' היינו אף כשבישלם שלמים ובלי הסרת הקליפה, והאריך בזה וכמבואר להלן. אמנם היד אפרים והמאמ"ר והגר"א כתבו שצריך לגרום בשו"ע 'שחילקן', ולפי"ז אכן פשוט הדין שאם חילקם ובישלם מברך במ"מ כמבואר בגמ' [דף לו.] לגבי חילקא וטירגים וכו'.

ה' מיני דגן ששלקן

עין מג"א [ס"ק ב] שהאריך בזה, והעולה מדבריו ומדברי שאר הפוסקים [סעיף ז ולהלן בסעיף ד] הוא:

- א. בישל גרעיני תבואה שלמים שלא הוסרה קליפתן ולא נתמעכו מברך בפה"א.
 - ב. בישל גרעיני תבואה שלמים שלא הוסרה קליפתן ונתמעכו יפה מברך במ"מ, [ולשון תוס' (דף לו. ד"ה הכוסס) "ונתמעכו יפה דהוי כעין דייסא"] והובאו דבריהם במג"א [ס"ק ב], ובמשנה ברורה [ס"ק ג], וכל שכן אם הוסרה קליפתן ונתמעכו יפה.
 - ג. בישל גרעיני תבואה שלמים, ולא הוסרה קליפתם, ונתמעכו במקצת ועי"ז לא נשארו הגרעינים שלמים, הרי זה ספק אם מברך בפה"א או במ"מ, כ"כ השעה"צ [להלן ס"ק יח], וכתב דכן משמע בביאור הגר"א.
 - ד. בישל גרעיני תבואה שהוסרה קליפתן ולא נתמעכו ולא נדבקו כלל, ונשארו הגרעינים שלמים, כתב המג"א [ס"ק ב] שנחלקו בזה הראשונים:
- לדעת הרמב"ם ברכתם במ"מ, ולדעת רבינו יונה ברכתם בפה"א כיון שהגרעינים עצמם שלמים דלא נתמעכו, וממילא לא נדבקו וכתב הפמ"ג דהנכון שלא יאכלם אלא בתוך הסעודה² והובאו הדברים במשנה ברורה [ס"ק טו]. וכתב השעה"צ דכן משמע גם במג"א [ס"ק ז] לגבי גרעיני שיכולת שועל, עיי"ש שכתב דברכתן בפה"א, והוסיף בשעה"צ שגם דרך בני אדם לאוכלן כך.
- ה. בישל גרעיני תבואה שהוסרה קליפתן ונדבקו קצת, מברך במ"מ [שעה"צ ס"ק ט מממשמעות הפמ"ג].
 - ו. בישל גרעיני תבואה שהוסרה קליפתן, וגם מקצת מגוף הגרעין ע"י טחינת הריחיים, ונעשו עי"ז קטנים ממה שהיו קודם, [כמו שמצוי בפעריל גרופן - גריסי פנינים] ולא נתמעכו ע"י הבישול, הנוהגין לברך במ"מ ועל המחיה אין למחות בידם.
 - ז. גרעיני תבואה שחילקם לשנים או לשלשה ובישלם ה"ז מעשה קדירה ומברך במ"מ, זו לשון הרמב"ם [פ"ג ה"ד], וכן לשון השו"ע [סעיף ב] לפי מה שהגיהו בדבריו היד אפרים ומאמ"ר והגר"א, גרעיני תבואה שחילקם לשנים או לשלשה ובישלם, ה"ז מעשה קדירה ומברך במ"מ, [ולא הוזכר במשנה ברורה מה הדין אם לא נדבקו זה לזה].³

ביאורים והערות

2. בשעה"צ [ס"ק כ] הביא מספר עוללות אפרים שכתב דנראה דגם הרמב"ם יודה שברכתן בפה"א, וכך הוא נוקט לדינא. וכתב השעה"צ דכן משמע בחיי אדם [כלל נד ס"א].

3. בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל הביאו [ספר וזאת הברכה בירור הלכה סי' כז אות ד] שנקט לגבי גריסים שאינם נדבקים זה בזה מצד טבעם הקשה, שאם הם בתוך מרק שרוטבו אינו סמך מברך בפה"א ולא במ"מ, ורק אם הם בתוך חמין [טשולנט] שהרוטב שלו סמך ומחמתו הם דבוקים זל"ז מברך מזונות.

קנין הלכה

כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו במ"מ

מקור הדין הוא בגמ' דף לו: דפליגי אמוראי בדיוסא כעין חביץ קדירה, והיינו חימים שנכתשו במכתשת ונתבשלו ונתן בהם דבש, רב יהודה אמר שהכל משום שדובשא עיקר, רב כהנא אמר במ"מ סבר סמידא עיקר, וקיי"ל להלכה שמברך במ"מ דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברך במ"מ.

וכתב הרא"ש [ס' ז] שאפילו הרוב ממין אחר ומיני דגן הם המיעוט, מ"מ הם נחשבים עיקר. והב"י הביא מלשון הרשב"א [חידושו דף לו: דאף שעיקרו של המאכל הזה הוא מחמת הדבש, והסולת ניתנת בו להכשירו, מברך במ"מ.

אמנם כתב הרמב"ם [פ"ג ה"ו] שאם הדגן ניתן במאכל רק כדי לדבוקו הרי זה טפל לעיקר המאכל, ואינו מברך במ"מ, ומקורו בגמ' [דף לט.]. דתבשילא דסילקא אפילו מפשו ביה קימחא ברכתו בפה"א, דהא דשדו בה קימחא טפי, לדבוקי בעלמא עבדי ליה.

מיני דגן שניתנו לדבק אך הם רוב התבשיל

עיין ט"ז [לחלן ס"ק ד] שכתב בתחילה שמסברא נראה שגם כאשר מיני הדגן הם רוב אין מברכין במ"מ, כיון שניתנו רק לדבק אינם נחשבים בכלל המאכל. ואח"כ נסתפק בזה כיון שסו"ס נהנה מכמות האוכל, ונקט שזה הספק של תוס' [דף לו: ד"ה כל] בענין הקמח שנותנין בשקדים.

אמנם בספר מגן גיבורים השיג על הט"ז, דכיון שהקמח הוא רוב אוליין בתריה ואינו נחשב טפל למאכל, ולכן כתב השע"צ [ס"ק יג] שהשמיט את דברי הט"ז ולא נקט כוותיה להלכה כלל.⁴

קציצות בשר ודגים [נעפילטע פיש]

כתב בשו"ת אבני נזר [או"ח ס' ל] שמברכין על קציצות בשר ודגים שהכל אף שניתן בהם קמח או לחם, דכיון שנתנו רק כדי לדבק את הקציצה או כדי לנפחה ה"ז כעשוי לדבק, וכן נקט החזו"א.^{5 6}

סעיף ג

המקור לנידון שבסעיף זה בקמח הניתן לתוך שקדים, הוא בתוס' דף לו: ד"ה כל. וכתבו תוס' דטוב להחמיר ולגמעו תוך הסעודה לאחר ברכת המוציא, ופטור ממ"נ. וכתב הא"ר דמה שהחמירו בזה תוס' הוא משום שבמאכל הזה הדרך ליתן את הקמח גם כדי לסעוד הלב, ולכן קשה לשער בודאי אם ניתן רק לדבק.

ועיין מג"א [ס"ק ג] שכתב דלא מיירי במשקה של שקדים ששותים אותו, דא"כ אין ברכתו במ"מ אלא שהכל, אלא מיירי בתבשיל הנאכל עב בדרך אכילה.

על מה שכתבו תוס' [והשו"ע] שיאכל מאכל זה בתוך הסעודה ופטור ממ"נ, תמהו בספר גן המלך ובחידושי רע"א דאכתי לא יצאנו מידי ספק ברכה, דהא על הצד שהקמח ניתן רק לדבק ועיקרו של המאכל הוא שקדים, א"כ הוי כאוכל פירות בתוך הסעודה

ביאורים והערות

4. גם מה שכתב שם הט"ז דעוגת לעקיץ כל עיקרה הוא הדבש והבשמים, והקמח ניתן בה רק לדיבוק בעלמא, עיין פמ"ג שציין לספר חמד משה שנקט דהוי פת הבאה בכיסנין וברכתה במ"מ, וכן השיגו הרבה אחרונים.

5. הובא בשמו בספר זיו הים ובספר חוט שני ברכות [עמ' רה-רו].

6. וכן מקובל להורות בשניצל המטוגן עם פירורי לחם, שאם אין הציפוי ערב מאוד ברכתו שהכל, כיון שלא באו הפירורים אלא להיות כעין תבלין לבשר. [ומה שאמרו הראשונים דקמח שבא להטעים את התבשיל מברכין עליו במ"מ, היינו כשהקמח הוא מעיקר גוף המאכל ובא להשתתף בעצם המאכל, ולא כשהוא מפוזר כעין תבלין או ציפוי דק מבחוץ].

קנין הלכה

וצריך לברך עליהם, ואילו על הצד שהקמח ניתן לסעוד וברכתו במ"מ אינו מברך בתוך הסעודה. וכתב המשנה ברורה [ס"ק יג] ליישב דכיון דמייירי בחולה שצריך לשקדים האלו, עיקר קביעות סעודתו עליהם ואינו מברך עליהם בתוך הסעודה, כמבואר בס' קעז [ס"ג].

עיי' ט"ז [ס"ק ה] שהקשה למה הצריכו תוס' [ושו"ע] לאכול בתוך הסעודה, יברך שהכל ויצא בזה ממ"נ ויוכל לאכול גם שלא בתוך הסעודה. ותירץ דאה"ג, אך הספק הוא כשיאכל כוית לענין ברכה אחרונה, שאם הקמח עיקר מברך מעין ג', ואם השקדים עיקר מברך בנ"ר, וברכת בנ"ר אינה פוטרת מעין ג'. אמנם בשעה"צ [ס"ק מז] הביא את דברי המאמ"ר שכתב דאף שברכת שהכל פוטרת ממ"ג, מ"מ אין זה לכתחילה, ועדיף לאכול בתוך הסעודה.

סעיף ד

מקור הדין של הכוסס חטים שברכתו בפה"א הוא בברייתא דף לו.. וכתבו הראשונים דה"ה האוכל קליות של חטים שלוקות כשהן שלימות ולא נתמעכו כלל, מברך בפה"א, ורק כאשר ע"י הבישול הפכו החטים להיות כדריסא וכמעשה קדירה אז מברך במ"מ. ולעיל [סעיף ב] כתבנו את פרטי הדינים בזה.

לגבי הכוסס שעורים הביא הב"י את דברי הכל בו שכתב שאינו מברך בפה"א אלא שהכל, כיון שהוא מאכל קשה ואין דרך לאוכלו כן, וכתב זאת גם לגבי שעורים קליות. וכתב הב"י שדעת הטור אינו כן, אלא שסובר שגם בשעורים מברך בפה"א. והדרכי משה כתב דאין ראיה מדברי הטור, די"ל דאף שכתב דבריו בסתמא, מ"מ לא נתכוין לומר שמברכין בפה"א אלא על הראויים לאכילה.

ומזה נובעת מחלוקת המחבר והרמ"א, שהמחבר כתב הכוסס את הדגן מברך בפה"א, וכתב המג"א [ס"ק ד] שכוונתו לכל חמשת מיני דגן, לאפוקי מדברי הכל בו שכתב דשעורים שאני, והרמ"א פסק כהכל בו, שבשעורים מברך שהכל אפילו קלויים באש.

ברכה אחרונה בכוסס דגן

כתב הטור שהבה"ג והרמב"ם כתבו שברכה אחרונה על דגן [שלא נתבשל עד שנעשה כדריסא שתהא ברכתו במ"מ ועל המחיה] היא בנ"ר. והתוס' [דף לו. ד"ה הכוסס] הסתפקו בזה, שאולי יברך ברכה מעין ג' בנוסח על האדמה ועל פרי האדמה, או דכיון שלא מצינו נוסח זה בנמרא אין לנו לחדש זאת. ור"ת סבר בתחילה שמברך מעין ג' ואח"כ חזר בו, ולכן כתבו התוס' והרא"ש [סי' ט] והרשב"א [דף לו. ד"ה אימא] שנכון שלא יאכל דגן כזה אלא בתוך הסעודה.

וכתב המג"א [ס"ק ו] דהספק של תוס' הוא גם בשעורים חיים, והיינו דאף לשיטת הרמ"א שפסק כהכל בו שהכוסס שעורים מברך שהכל ולא בפה"א, מ"מ לענין ברכה אחרונה יש להסתפק אולי מברך מעין ג'. [וכתב המג"א דלא דמי לקמח, שמבואר (סעיף ה) שמברך לפניו שהכל ואחריו בנ"ר ולא הסתפקו בזה, דקמח השתנה מבריותו ואית לי' עילויי אחריו בפת, משא"כ שעורים חיות שלא נשתנו מבריותן. סברא זו נמצאת בגמ' (דף לו.) לגבי ברכה ראשונה של קמח, וכאן כתבה הגר"א לענין ברכה אחרונה].

אם אירע שאכל דגן שלא בתוך הסעודה, כתב המג"א [ס"ק ז] שמשמע מהשו"ע שמברך בנ"ר, דהשו"ע כתב בסתמא שמברך בנ"ר ורק אח"כ הביא את הספק של תוס'.

המבשל מרק מגרעיני שבולת שועל

כתב המג"א שהעושה תבשיל מגרעינים שלמים של שבולת שועל ונותן בו הרבה מים, דכוונתו לאכילת מרק, דאפשר שאין המים

קנין הלכה

בטלים להגרעינים וצריך לברך שתי ברכות, על הגרעינים בפה"א, ועל המים שהכל, ואין הגרעינים בטלים למרק משום דחמשת המינים חשיבי, וציין המג"א לשו"ע סי' רב, [עיי"ש במג"א ס"ק כה שהביא את הדין של כל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך במ"מ, אמנם לכאורה קצ"ע דהתם ברכת חמשת המינים היא במ"מ, אבל כאן חמשת המינים נשארו בברכת בפה"א, דלא נעשו דייסא, ומגלן שגם להם יש חשיבות שאינם בטלים למרק. אמנם בספר אבן העזר חלק מהאי טעמא על המג"א, ונקט דבזמן שברכת גרעיני הדגן היא בפה"א הרי הם בטלים למרק, דהמעלה של מיני דגן יש רק לדגן שברכתו במ"מ, וכן נקט להלכה המשנה ברורה [להלן ס"ק כג] ובשעה"צ [ס"ק כז].

ובאופן שברכת גרעיני הדגן היא במ"מ, מסכימים האחרונים שאין הם בטלים למרק אף שהוא מרובה, ומ"מ אפשר שגם המרק לא בטל להם ולכן יברך שתי ברכות במ"מ על הגרעינים ושהכל על המרק. ועיין בהערה איזו ברכה יקדים, אך המשנ"ב [ס"ק כג] כתב שיקדים ברכת שהכל על המרק.⁷

סעיף ז

המקור לדיני אורז הוא בגמ' דף לו., עיי"ש דמסקינן דעל תבשיל אורז ופת אורז מברכין בתחילה במ"מ ולאחריו בנ"ר. והאחרונים האריכו בשאלה אם אורז הוא מה שנקרא בלע"ז ריי"ז, ויש שהורו שמחמת הספק אין לאכלו אלא בתוך הסעודה, אך בלחם חמודות כתב דסוגיין דעלמא שאורז הוא ריי"ז, וכן נקט הגר"א במעשה רב.⁸

האם מברכין במ"מ על האורז רק בשנתמעך ע"י הבישול

הראשונים נחלקו בדין אורז שנתבשל כשהוא שלם ולא נתמעך ע"י הבישול:

א [דעת רבינו יונה [דף כז: בדפי הרי"ף ד"ה והפת] דבאורז מברך במ"מ אף כשבשלו כשהוא שלם, והמעם משום שדרך לבשלו ולעשות ממנו תבשיל גם כשהוא שלם [משנ"ב כ' בה' מיני דגן וברוחן שרגילין לחלק אותם לגריסים ע"מ לבשלם]. ודייק כן רבינו יונה מלשון הברייתא.

ב [אך הרא"ש ורבינו ירוחם ותוס' רבינו יהודה והא"י והרי"א, כתבו דאם בישלו כשהוא שלם מברך בפה"א. והשו"ע [וכן הב"ח והא"ר] כתבו כסתמא דאם בישלו מברך במ"מ, וזה כמסקנתו בב"י דאף כשהוא שלם מברך במ"מ. והרמ"א ועוד אחרונים כתבו דדוקא אם נתמעך ע"י הבישול מברך במ"מ [והיינו אף אם נתמעך קצת – משנ"ב (ס"ק כז) בשם הד"מ והגר"א]. ועיין ביה"ל [ד"ה עד] שכתב דהרבה אחרונים האריכו בזה, והעיקר כדעת הרמ"א דאין מברך במ"מ באורז שנתבשל כשהוא שלם. אמנם הביא הביה"ל בשם הפמ"ג דאפשר שכל שהוסרה הקליפה כמו באורז שלנו כבר לא מיקרי שלם, ולכו"ע יברך במ"מ, ובפרט שכבר נתבאר בסי' קסז [סעיף י ביה"ל ד"ה במקום] בשם הדרישה והא"ר והחיי"א דעל כל מאכל [חוץ ממים ומלח] אם בירך במ"מ

ביאורים והערות

7. עוד ציין רע"א לדברי המג"א [סי' רה ס"ק ו] במרק שיש בו מעט לביכות [קניידלך שברכתן במ"מ], שמברך שתי ברכות, ושם כתב המג"א [לפי הגירסא שלפנינו שכן היה בדפוס ראשון, וכן מצטט רע"א כאן והמחה"ש שם] שיברך תחילה על המים ואח"כ על הלביות, ואילו המקו"ח, הנתיב חיים והיד אפרים תיקנו שמברך תחילה על הלביות. ובמג"א דידן [סי' רח] לא כתב להקדים ברכת המרק, אך המשנה ברורה [להלן ס"ק כג] כתב להקדים ברכת המרק, ובשם החיי"א הביא דעדיף לברך שהכל על דבר אחר. [ובאופן זה שמברך על דבר אחר יקדים ברכת במ"מ על הגרעינים].

8. וכתב בשעה"צ [ס"ק לא] דבלא"ה פשוט שאם בירך במ"מ על האורז יצא, שהרי על כל מיני מאכל חוץ ממים ומלח אם בירך במ"מ יצא, ובפרט דיש פוסקים [מובאים בביה"ל סוד"ה עד] הסוברים דעל כל מידי דחזין דזיין מברכין במ"מ, בודאי מברך במ"מ.

קנין הלכה

יצא דהיא ברכה כוללת כמו שהכל.⁹

תבשיל שרובו אורז ומיעוטו מין אחר

הרא"ש [סי' ח] כתב שתבשיל שרובו אורז ברכתו במ"מ, והב"י הסתפק בזה בדעת הרמב"ם. והמג"א [ס"ק יא] נקט בפשיטות שאולינן בתר רובא, [ודלא כהמ"ז (ס"ק ט) שכתב דכל שנתערב באורז מין אחר מברך שהכל].

בירך על המחיה על תבשיל אורז

הברכה האחרונה על אורז היא בורא נפשות. ולענין מי שטעה ובירך על המחיה על תבשיל או פת של אורז, כתב הברכי יוסף בשם מהר"י מולכו דיצא ידי חובה, והובאו הדברים בשע"ת [ס"ק ט].
וכן מי שאוכל מיני מזונות של ה' מיני דגן יחד עם אורז, ובירך על המחיה פטר בזה גם את האורז, כן כתב שם הברכ"י.¹⁰

סעיף ח

פת דוחן

הדוחן זיין וסועד את הלב, אך בגמרא מצינו ברכת במ"מ רק לה' מיני דגן ולאורז. [ולדעת ר' יוחנן בן גוריון אורז הוא מין דגן ממש, ולא מצינו דיעה כזו לגבי דוחן]. ונחלקו בזה הראשונים:

א] הרי"ף והרמב"ם [פ"ג ה"י] כתבו שברכת פת דוחן היא שהכל נהיה בדברו. [והא דאין מברכין בפה"א כתב המג"א ב' טעמים: א. ע"י שנשתנה לגמרי יצא מתורת פרי ולא שייך בה ברכת בורא פרי האדמה אף שנשתנה למעלותא, ודין פת גמור לומר המוציא לא שייך כאן כיון שאינו מה' מיני דגן. ב. ועוד שאין דרך אכילת הדוחן באופן זה].

ב] דעת הבה"ג [הובא בטור], שמברכין בורא פרי האדמה.

ג] דעת הרא"ש, וכן הוא ברבינו יונה [דף כו.]. בשם גאון, והסכים עמו רבינו יונה, וכן דעת הראב"ד [הובא ברשב"א] והאשכול והאור"ז והשבלי הלקט בשם רש"י, והרא"ה [על הרי"ף] והרא"ז וההגמ"י בשם מורי, והרוקח והאבודרהם שברכתו במ"מ, והובאו הראשונים האלו בביה"ל.

והשו"ע פסק כהרי"ף והרמב"ם שמברך שהכל, ותמה הבה"ל למה כתב בסתמא דלא ככל הראשונים הנ"ל. וכתב דאולי לא היו כל אלו לפניו, ולכן כתב שהרוצה לברך במ"מ על פת דוחן אין למחות בידו.

פת תירס

א] התירס נקרא בפוסקים ובמשנה ברורה בשם 'טערקעשי וייץ', ויש מדינות שדרכן לעשות פת מקמח תירס. ולכן כתב הפמ"ג בדמדינות אלו לכאורה ברכת פת התירס בפה"א, לפי הטעם השני של רבינו יונה שכתבו גם המג"א [ס"ק יב], שברכתו של פת דוחן שהכל הואיל ואין דרך לעשות מזה פת.

ב] אמנם בשו"ת חתם סופר [או"ח סי' ג] כתב דמ"מ אין לברך בפה"א אלא שהכל, כיון דלא נמעי אדעתא דהכי, דעיקר זריעתו

ביאורים והערות

9. לענין פריכות אורז דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [ספר ותן ברכה] דמברך בפה"א, דאין זה בגדר תבשיל, וגם לא חשיב נשתנה שיכרך שהכל וכדעת הגר"ש זצ"ל [ספר שער הכהפס"ז]. והגר"י שאלישביץ זצ"ל נלקט לברכ"מ מכיון שנדבקו "חזימוסוע" עביאוריסיה ערוחסי דחהערה 21.

10. ולכן הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל שיברך תחילה בנ"ר על האורז ואח"כ על המחיה על מיני הדגן.

של התירס הוא לצורך עופות ופיטום אווזות, והפת אינו עיקר פריין ולכן אין לברך בפה"א, ומ"מ הסתפק החת"ס אולי קמח תירס הוא בכלל אורז וברכתו במ"מ, ולכן כתב דהנכון שלא לאוכלו אלא בתוך הסעודה.

מיני קמניות אחרים הזנים וסועדים את הלב

כתב רבינו יונה [דף כו.] בשם גאון דכל מין הון וסועד את הלב שעשה ממנו תבשיל או פת דינו כאורז, ומכך לפניו במ"מ ולאחריו בג"ר, וכן כתב בתוס' הרא"ש. וכתב הביה"ל [ד"ה עד] דלפי שיטה זו יש צירוף נוסף לברך במ"מ על פת תירס.

תבשיל כוסמת

הכוסמת מכונה בפוסקים ובמשנה ברורה 'בשר טאמאק', ונקטו הרבה אחרונים שדינה כשאר קמניות, ופת הנעשית מכוסמת ברכתה שהכל. [ודלא כהחת"ס שכתב דנכון שלא יאכל פת זו אלא בתוך הסעודה, וכן כתב בשעה"צ ס"ק לה].

בדברי הרמ"א בתבשיל של מיני קמניות

כתב הרמ"א דאם בישל קמניות והן טובים לאכילה מבושלים כמו חיים, ונשארו שלמים [וכתב המשנ"ב דלאו דוקא שלמים, אלא כל שלא נתמעכו לגמרי] ברכתו בפה"א.

ואם נתמעכו לגמרי, כגון תבשיל מקמח קמניות ברכתו שהכל, אמנם זה משום שאין עיקר דרך אכילתו בכך, ועיין לעיל [סי' רב ס"ז ובמשנ"ב ס"ק מד] בדין פירות שנתרסקו לגמרי אך דרך אכילתו באופן זה.

ובדיעבד אם בירך בפה"א על תבשיל שנתמעך לגמרי, הובא במשנ"ב [ס"ק מ] בשם החיי אדם [כלל נא סי"ב] שיצא ידי חובתו. ועיין ברמ"א סי' רב [סוף סעיף ז].

אמנם הסתפק השעה"צ [ס"ק מד] אולי בקמח קמניות שעשה ממנו תבשיל לא יו"ח בברכת בפה"א, משום שאין דרך כלל לעשות תבשיל מקמח קמניות.¹¹

סעיף ט

תערובת קמח דגן עם קמח דוחן או קמניות

[א] כשיש בדגן שיעור כזית בכדי אכילת פרס¹² ועשאו פת:

א. אם אכל שיעור פרס מן התערובת, נמצא שאכל כזית דגן בכדי אכילת פרס ומכך לפניו המוציא ולאחריו ברכת המזון.¹³

ביאורים והערות

11. יש לעיין בטעם הספק של השעה"צ, אם הכוונה דכיון דאין הדרך לעשות תבשיל מקמח קטניות הוי כפירות שדרכן לאוכלן חיים ולא מבושלים, אך צ"ע דלעיל [סי' רב ס"ק ג] כתב המשנ"ב בשם אחרונים שגם בפירות כאלו בדיעבד יו"ח אם בירך בפה"א. ואולי כיון שעשה מהקטניות קמח, גרע טפי מטרימא וברכתו שהכל כיון שאין צורתו קיימת כלל.

12. לענין שיעור פרס הביא המשנ"ב [ס"ק מג] מחלוקת רש"י ורמב"ם, דלרש"י שיעור פרס הוא ד' ביצים ולהרמב"ם ג' ביצים. ואזיל המשנ"ב בשיטת תוס' שכזית הוא חצי ביצה [בלי קליפתה]. ולענין חיוב ברכת המזון נקט המשנ"ב להחמיר כשיטת רש"י, דאם יש בקמח דגן לכל הפחות אחד משמינית בכל התערובת מברך ברהמ"ז.

13. חיוב ברכת המזון בזה הוא מדרבנן כדין אוכל כזית פת. והפמ"ג הסתפק אם אכל שיעור שביעה מפת זו, אך בדגן לחוד אין שיעור שביעה, אם מצטרפים שאר המינים לחיבו בברהמ"ז מן התורה. [ואין זה דומה למה שכתב הביה"ל [לעיל סי' קפב ס"ו ד"ה בכזית] שאם אכל דבר אחר עם הפת ע"מ ללפת את הפת ה"ז מצטרף לשיעור שביעה, דהתם המאכל הנוסף בא ללפת את הפת, משא"כ הכא שקמח

קנין הלכה

ואם לא אכל שיעור פרס מהתערובת דינו כמו תערובת שאין בה כזית בכדי אכילת פרס.¹⁴

ב. כשיש בדגן שיעור כזית בכדי אכילת פרס ועשאו תבשיל, אם אכל שיעור פרס מן התערובת, מברך לפניו במ"מ ולאחריו על המחיה.

אם אין בתערובת כזית בכדי אכילת פרס ועשאו פת באופן שאין בתערובת שיעור כזית דגן כדי אכילת פרס, אך יש בה בכדי לתת טעם דגן, מברך לפניו המוציא.

ולענין הברכה שלאחריו נחלקו הפוסקים:

א] בספר אבודרהם הביא בשם רבינו יונה שמברך לאחריו על המחיה, וכן פסק השו"ע, וגם הרמ"א לא נחלק בזה. וכתבו הפמ"ג והשע"ת והדה"ח דזה אף שאכל רק כזית מהתערובת [משנ"ב ס"ק מו].

ב] ורבים מהאחרונים התקשו בזה דלא מצינו דבר שלפניו המוציא ולאחריו על המחיה, ועוד דמאי שנא מתבשיל שיבואר להלן שברכתו במ"מ, ולכן נקט הגר"א שמברך לאחריו בנ"ר, וכתב דמ"ס הוא בשו"ע.

אמנם כיון שהרבה אחרונים טרחו ליישב דברי השו"ע, כתב המשנ"ב [ס"ק מז] דהנכון שלא יאכלו אלא בתוך הסעודה. וגם כתב דאין למחות ביד הנוהגים כהשו"ע.

אם אכל את התערובת הזו במהרה, והספיק לאכול כזית דגן בשיעור זמן אכילת פרס, כתב בשערי תשובה [סוד"ה דוחן] בשם שו"ת בית אפרים [סי' יג] שמברך לכו"ע ברהמ"ז, שהרי אכל כזית פת דגן בכדי אכילת פרס.

ואם אכל את התערובת הזו בכדי שביעה, כתב בשו"ת בית אפרים [סי' יג הובא בשע"ת] שמברך ברהמ"ז, ומעמו משום שלענין ברהמ"ז דאורייתא חשש לשיטת ר"ת דטעם כעיקר מהפך את כל התערובת להיות כדגן [ועיין ביה"ל ד"ה אינו]. אך כתב הביה"ל שמדברי השו"ע וכן מדברי הגר"א [ס"ק לד] לא משמע כן.

אין בתערובת שיעור כזית בכדי אכילת פרס ועשאו תבשיל הסכימו הפוסקים שמברך לפניו במ"מ ולאחריו בנ"ר.¹⁵

כל זה כשיש בתערובת טעם דגן, אבל אם אין בה טעם דגן, כתב הביה"ל [ד"ה בקדרה] בשם האו"ז ומשמעות הרא"ש, וכן בשם המג"א והא"ר ועוד פוסקים, שבכה"ג מברך לפניו שהכל ולאחריו בנ"ר, [דלא כהמ"ז בסימן זה ס"ק ג].¹⁶

ביאורים והערות

הקטניות אינו בא להטעים את קמח הדגן, אלא שרוצה לאכול משני המינים].

14. וה"ה אם אכל במתינות ושהה יותר מכדי אכילת פרס, ג"כ הוי כמו אין בו כזית בכדי אכילת פרס.

15. ובביאור הגר"א [ס"ק לב] הביא שתוס' [דף מא: ד"ה אלא] סוברים שגם בזה מברך על המחיה. ועיין ביה"ל [ד"ה ואחריו] שהביא דאפשר שגם דעת הר"ף כן, אמנם לדינא נקט כרבינו יונה והרא"ש ורש"י שמברך בנ"ר.

16. לענין מצות אכילת מצה, כתב המשנ"ב [סי' תנג ס"ק יד] שאם עירב קמח דגן עם קמח דוחן ויש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס, יוצא ידי חובה אף אם אוכל כזית מכל התערובת, דסובר בזה כהר"ר חיים המובא ברא"ש שכתב דכאשר יש בתערובת שיעור כזית בכא"פ נהפכת כל התערובת להיות כדגן, ואח"כ הביא די"א דבעינן דוקא שיהא רוב מקמח דגן ורק מיעוט מקמח דוחן, וסיים דנכון להחמיר בשל תורה.

והנה השו"ע והמשנ"ב לא הביאו כאן דין העושה פת מחיטים ואורז, שבזה מצינו לענין מצות מצה ולענין מצות חלה שיטת הרמב"ן וסיעתו שהדגן גורר את האורז וגורם לו לבוא לידי חימוץ, ולכן יוצא בזה י"ח מצה וכן חייב בחלה, והמג"א [ס"ק טו] הביא את הנידון בזה אם דיני ברהמ"ז שוים לדיני מצות חלה. ובשו"ת בית אפרים [סוס"י יג] דן אם יש לחלק בין דיני ברכות לדיני מצה וחלה. [והשע"ת העתיק כמה חילוקי דינים בבית אפרים, והמעייין יראה שהבית אפרים פתח בדבריו גם לגבי תערובת קמח דגן בקמח דוחן, ולא רק בתערובת

קנין הלכה

תערובת קמח דגן עם דבש ותבלין

כתב המשנה ברורה [ס"ק מח] שלא רק בתערובת קמח בקמח בעינין שיהא בדגן כזית בכא"פ, אלא גם בתערובת קמח עם דבש ותבלין וכיו"ב, וכן בתערובת גריסים עם קטניות בעינין שיאכל מהדגן כזית בכא"פ כדי שיוכל לברך על המחיה. [והאריך בבית"ל (ד"ה בקדירה) להביא כן מכמה אחרונים, דלא כהמג"א (סוס"ק טו)].

עוגה שיש בה הרבה דבש וסוכר ותבלין

כתב המשנה"ב [ס"ק מח] שלענין עוגה הנקראת צוקער לעקך נוהגים העולם לברך על המחיה אם אכל ממנה שיעור כזית, אף שברגן לאחר אין כזית, וכתב שאולי הטעם למנהג הוא משום שהדבש והתבלין באים להכשיר את הדגן ולכן הם מצטרפים, אך סיים המשנה"ב דלכתחילה טוב להזהר שיהא בדגן שיעור כזית. ועיין גם בחזו"א [סי' כו סוס"ק ח] שכתב וז"ל ובגילושות בתבלין ובשמים נראה דבמלין אנב העיסה ומצטרפין אף לכזית, [פירוש ולא רק לענין שיעור קביעות סעודה], וסיים החזו"א בצ"ע.¹⁷

עוגה או פשטידה ממולאים בתבלין או בבשר

כתב החזו"א [סי' כו ס"ק ח] לגבי כיסים ממולאים, וז"ל ואולי אף לברכת מעין ג' אין המילוי מצטרף עכ"ל, והיינו דכ"ש שלא יברך ברהמ"ז אם לא אכל כזית מהדגן עצמו, והסתפק לענין שיעור קביעות סעודה אם מצטרף המילוי להכים לענין ברהמ"ז.

סעיף י

בענין נוסח הברכה מעין שלש

האם אומר בסמוך לחתימה ונודה לך על הארץ ועל המחיה

א] הסמ"ק כתב לומר בסמוך לחתימה "ונודה לך על הארץ ועל המחיה [או ועל הפירות]", כדי שהיא מעין החתימה בסמוך לחתימה.

ב] הרא"ש לא היה אומר זאת, וכן הלבוש והמג"א לא הביאו לשון זה, וגם במעשה רב לא כתב זאת. אמנם כתב בשעה"צ [ס"ק נא] שהרוצה לאמרו אין למחות בידו כיון שבכמה ראשונים נזכר לשון זה.

בחתימת הברכה על מיני דגן האם אומר גם ועל הכלכלה

א] בספר אבודרהם ובטור כתבו שבחתימת ברכת מעין ג' על דגן אומר בא"י על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה.

ב] הבה"ג, הר"ח, הרי"ף, הרמב"ם הרא"ש, השבלי הלקט, הריא"ז והאו"ז כתבו שאין אומרים לשון זה. והמשנה ברורה [ס"ק ג] לא הביא לשון זה, וכתב בשעה"צ [ס"ק נב] שהוא משום שרוב הראשונים כתבו שלא לאמרו. גם

ביאורים והערות

בקמח אורז כפי שהביא השע"ת].

ולענין מצה מקמח שהתערב עם מיני תבלין, כתב המשנה"ב [סי' תנה ס"ק מה] בשם הפר"ח והמג"א שאינו יוצא י"ח אלא אם יאכל את כל הפרס, כדי שיהא כזית דגן באכילה זו. וציין המשנה"ב [שם] למה שכתב בסי' תנג [סוס"ק יד] דנכון להחמיר בשל תורה שיהא קמח הדגן רוב, ורק בדיעבד מקילין כהשיטות האחרות.

17. ובשו"ת אגרות משה [או"ח ח"א סי' עא] תמה על המנהג לברך על המחיה כשאוכל כזית מהעוגה, וכן נקט הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלא לברך על המחיה עד שיאכל כזית דגן [ספר וזאת הברכה עמ' 46].

קנין הלכה

החזו"א לא נהג לאומרו [דינים והנהגות פ"ז אות ב].¹⁸

נוסח החתימה במיני דגן שגדלו בא"י

א] בספר כפתור ופרח [פרק י] כתב שהאוכל מיני דגן שגדלו בא"י חותם בא"י על הארץ ועל מחייתה, והובאו דבריו בברכי יוסף [ס"ק י].

ב] אמנם נוסח זה לא נמצא ברמב"ם ובריי"ף וברא"ש, וגם המנהג הוא שלא לחתום כן, וכתב האו"ש [פ"ח הי"ד] שהטעם הוא משום שמיני דגן נשתנו מגידולם, שנמחזו ונעשו קמח וגילושו ונאפו [ולא ניכר שהם מפירות א"י], משא"כ פירות.

פירות שמסופק בהם אם הם מארץ ישראל

כתב המג"א [סוס"ק מז] דהאוכל פירות בחו"ל הסמוכה לא"י, ויש ספק אם הפירות הם מחו"ל או מא"י חותם על הפירות, והוסיף המשנ"ב [ס"ק נד] דה"ה אם אוכל בא"י ואינו יודע מנין הפירות.¹⁹

נוסח החתימה על הארץ ועל המחיה

בענין מה שמוסיף בחתימה הודאה על הארץ, כתבו תוס' [דף מד. סוד"ה על] שאין זו חתימה על שני עניינים חלוקים אלא שמודים על הארץ המוציאה את המחיה ואת הפירות, ומקור הדברים הוא בגמ' [דף מט.] והובאו הדברים במשנ"ב [ס"ק נג].

סעיף יא

מה שכתב השו"ע שבחתימת ברכת מעין ג' על יין יש להזכיר גם "על הארץ", כן כתבו רבינו יונה והרא"ש. אמנם כתב המג"א [ס"ק יז] שמשמע מהתוס' [דף מד. ד"ה ועל] שאין זה לעיכובא.²⁰

נוסח החתימה בברכה על היין

א] ברמב"ם [פ"ח הי"ד] כתב שבחתימה על היין אומר "על הארץ ועל הפירות" [ובא"י "ועל פירותיה"], וכן משמע בתוס' [דף מד. ד"ה ועל], וכן כתב הב"ח.

ב] אמנם רבינו יונה והראב"ד והרא"ש [סי' מג] כתבו שחותם "על הארץ ועל פרי הגפן" [ובא"י ועל פרי גפנה], וכתב המג"א [ס"ק מז] דכן המנהג.

והשו"ע [סעיף זה] הביא את שתי הדעות ולא הכריע, ולהלן [סעיף יב] כתב שחותם "ועל פרי הגפן". והגר"א [ס"ק לח] כתב שהעיקר שחותם "ועל הפירות" שהרי בגמ' [דף מד.] לא הוזכרה חתימה בברכת היין, ש"מ שחותם כמו בשאר הפירות משבעת המינים. והמשנ"ב [ס"ק נו] הביא דבאחרונים משמע שהמנהג לומר "ועל פרי הגפן", אבל אם חתם ועל הפירות בודאי יצא.

ביאורים והערות

18. ויש מהגדולים שנהגו לאומרו ונהרא נהרא ופשטיה.

19. לשון רבינו יונה שלפנינו הוא "כשמביאים פירות מחו"ל לא"י", והורה רבינו יונה שמצד הספק יש לברך "על הפירות", אמנם הב"י והב"ח והמג"א הביאו מרבינו יונה דקאי על פירות שיצאו מא"י לחו"ל, והיינו שיש ספק אם גדלו בא"י, [ולשון "חו"ל הסמוכה לא"י" לא נמצא ברבינו יונה ולא בב"י ובב"ח, והמג"א הוסיף אותה, ואולי כדי לבאר מדוע מסתפקים שמא מא"י הן].

20. ויש לעיין אם רק בברכת היין נקטו שהזכרת הארץ בחתימה אינה מעכבת, אך בברכת מעין ג' על דגן או על פירות מעכבת הזכרת הארץ, או שאין זה מעכב בכל הברכות.

קנין הלכה

סעיף יב

מקור הדין של הזכרת מעין המאורע בברכת מעין שלש הוא בירושלמי. ולשון הירושלמי [המובא בשעה"צ ס"ק ס] אמר ר' ירמיה הואיל ור' זעירא חש לה אנן צריכין למיחש לה. ונחלקו הראשונים אם נהגו כן:

[א] תוס' [דף מד. ד"ה על] והרשב"א כתבו שלא נהגו להזכיר מעין המאורע בברכת מעין ג'.

[ב] הרמב"ם [פ"ג ה"ג], רבינו יונה, הרא"ש [סי' מח] והתשב"ץ בשם מהר"ם הביאו דין זה בפשיטות.

בריעבד אם לא הזכיר יצא, כן כתב המג"א [ס"ק יח]. ורמז המג"א למעם הדבר בזה שצ"יין לסי' קפח, וכתב הפמ"ג שהכוונה לומר דכשם שבראש חדש אינו חוזר על ברהמ"ז אם לא אמר יעלה ויבוא משום שאכילת פת בר"ח אינו חובה, כך אינו חוזר בשבת ויו"ט על מעין ג', משום שאכילת הדגן והפירות אינו חובה.

השעה"צ [ס"ק ס] הוסיף ב' טעמים נוספים:

א. יש ראשונים הסוברים שאין נוהגים כלל להזכיר מעין המאורע במעין ג'.

ב. גם בירושלמי משמע שאינו אלא לכתחילה, וכמו שהובאה הלשון לעיל "דחיישין לה".

חילופי נוסחאות

[א] בשבת, לשון התשב"ץ רצה והחליצנו, והטור [בגירסא שלפנינו] ונחמנו.

[ב] ביום טוב, לשון הב"י בשם התשב"ץ והמג"א [ס"ק יח], וזכרנו לטובה, ובטור ושמחנו.

בטור ובשו"ע לא הזכירה הוספת מעין המאורע בראש השנה, ובכף החיים [ס"ק סה] כתב לומר וזכרנו לטובה ביום הזכרון הזה.²¹ בחנוכה ובפורים אין מזכירין מעין המאורע בברכת מעין ג', ונאמרו בזה כמה טעמים:

[א] בשו"ת מהר"ם מרומנובורג [דפוס פראג סי' ע] כתב שאמירת על הנסים נתקנה בברכת הודאה, כמבואר בגמ' שבת [דף כד.], ובברכת מעין ג' אין מזכירין הודאה. והוסיף הא"ר [הל' חנוכה סי' תרפב] דאף למנהגינו שאומרים לפני החתימה "ונודה לך", אין זה משום הזכרת הודאה אלא רק כדי לסמוך לחתימה מעין החתימה.

[ב] הגר"א כתב דכיון שאמירת על הנסים בברהמ"ז אינה אלא מנהג, לכן לא תיקנוה בברכת מעין שלש.²²

[ג] בשם הגר"ח מבריסק הביאו [חידושי הגר"ח מבריסק החדשים ועוד] דבברכת מעין ג' אין מזכירים אלא דברים שבברכת המזון שייכא בהן ברכה, ולכן לענין הזכרת שבת ויו"ט ור"ח שאם שכח להזכירם קודם ובנה ירושלים, וכבר חתם בונה ירושלים ועדיין לא התחיל ברכת הטוב והמטיב נתקנה ברכה בפ"ע כמובא בסי' קפח, לכן גם בברכת מעין ג' מזכירים שבת ויו"ט ור"ח,²³ משא"כ הזכרת על הנסים בחנוכה ופורים, שאם שכחה אינו אומר נוסח ברכה, אין מזכירים אותה בברכת מעין ג'.

ביאורים והערות

21. חולה שאכל ביוה"כ דבר המחייב ברכת מעין ג', כתב בספר שש"כ [פרק לט הערה קי] שצריך להזכיר יוה"כ בברכתו. [ולא פירש מה יזכיר, וצ"ל שיאמר וזכרנו לטובה].

22. מה שכתב הגר"א שאמירת על הנסים בברהמ"ז אינה אלא מנהג, לכאורה מקורו בגמרא [שבת דף כד.]. שהסתפקו מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז, ואמרו בגמ' "אינו אומרה, ואם בא לאומרה אומרה בהודאה". וקצ"ע שבהמשך הגמ' וכן ברמב"ם [פ"ב ברכות ה"ו] ובשו"ע [סי' תרפב ס"א] כתבו בפשיטות שאומר על הנסים בברהמ"ז, ולא כתבו שאינו אלא מנהג.

23. עוד אמר הגר"ח דמטעם זה מזכירים בברכת מעין ג' את השבת ויו"ט ור"ח אחרי אמירת ובנה ירושלים, אף שבברכת המזון אומרים רצה ויעלה ויבוא קודם חתימת ובנה ירושלים, משום שנוסח הברכה של הזכרת שבת ויו"ט נאמר בברהמ"ז רק אחרי חתימת ובנה ירושלים, כששכח להזכיר קודם לכן.

קנין הלכה

אכל מיני דגן ושתה יין ואכל פירות

כתב המור בשם הבה"ג שאם אכל מיני דגן, ושתה יין, ואכל פירות משבעת המינים מפרט בברכתו את ג' הדברים וכן בחתימה. והוסיף דלא הוי חתימה בשניים [פירוש בשני ענינים] משום שמורה על הארץ שמוציאה דגן, ופרי גפן ופירות, והובאו הדברים במג"א [ס"ק יט]. שורש הדברים הוא בגמ' [דף מט.] שהקשו איך חותמים בברכה מעין ג' על הארץ ועל הפירות, ותיצו שמכרכים על הארץ דמפקא פירות.

האם מפרט על הגפן ועל הפירות

כתב המג"א [ס"ק כ] דבמרדכי ובאגודה כתבו לחתום על הארץ ועל המחיה ועל הפירות, והובאו הדברים במשנה ברורה [ס"ק סא], וכתב שכן מצדד הגר"א. והדברים צ"ע, וכבר העיר בזה הא"ר והובא בפמ"ג, דהא המרדכי והאגודה סוברים כהדיעה שהובאה [סעיף יא] דבכל גווני חותם על יין "ועל הפירות", וכן דעת הגר"א, וא"כ לפי מה שהביא המג"א [ס"ק מז] שהמנהג לחתום על יין "ועל פרי הגפן", למה ישתנה כאן הדין.²⁴ ובמשנה ברורה כתב שגם בזה המנהג לחתום על פרי הגפן ועל הפירות.

סעיף יג

מקור הדין שמי שאכל פירות מז' המינים ותפוחים מברך מעין ג' ופוסט גם את התפוחים הוא ברמב"ם [פ"ח הט"ז], ואף שבעלמא אין ברכת מעין ג' פוסטת ברכת בורא נפשות, וכן איפכא אין ברכת בנ"ר פוסטת מעין ג', הכא שאני דגם התפוחים הם מין עץ אלא שאינם חשוכים לקבוע להם ברכת מעין ג', אך כאן שבלא"ה מברך על העץ, נפטרים גם התפוחים.²⁵

שתה יין ואכל תפוחים

כתב הרא"ש [סי' מב] שאם שתה יין ואכל תפוחים מברך על התפוחים בנ"ר ואינו יוצא בברכת היין. והב"י הביא בשם הרשב"א שדין זה תלוי במחלוקת שהובאה לעיל [סעיף יא] בנוסח החתימה על שתיית יין, דלהסוברים שחותם על הארץ ועל פרי הגפן פשוט שאינו יו"ח על התפוחים, אך להחותמים על הארץ ועל הפירות הרי זה כולל גם תפוחים. אמנם השו"ע כתב בפשיטות שמברך גם על התפוחים, אף שלעיל [סעיף יא] הביא את שתי הנוסחאות. וכתב המג"א [ס"ק כא] דהטעם הוא משום דנהי שבחתימה מזכיר על הפירות, מ"מ בפתיחה מזכיר רק פרי הגפן ואין זה פוסט את התפוחים. המשנה ברורה [ס"ק סד] הביא שכמה אחרונים כתבו דאפשר שאם חתם על הפירות יצא ידי חובה. [לשון החי"א (כלל נ ס"ט) "ול' נראה דהוי ספק ברכות", ובנשמת אדם כתב דטעמו משום שברשב"א מבואר דיצא י"ח, וכן מבואר בהגהת סמ"ק (סי' קנא אות כא), ועיי"ש שכתב דהתפוחים הם בכלל תנובת השדה המזכרת בפתיחת הברכה]. ולכן כתבו האחרונים האלו שיחתום בברכת היין על הארץ ועל פרי הגפן, ואז יברך בנ"ר על התפוחים, או שיקדים לברך בנ"ר ואח"כ יברך על היין.

סחט פרי משבעת המינים

כתב רע"א בשם המג"א [סי' רב ס"ק כה] דאם סחט תפוחים ושתה את מימיה וגם אכל פרי משבעת המינים, אינו יוצא בברכת על העץ, וצריך לברך בנ"ר על מי התפוחים.

ביאורים והערות

24. ועיי' במחה"ש שכתב דכוונת המג"א לומר דכיון שבסעיף יא לא הוכרע בשו"ע כיצד חותם על יין, לכן נהי דכאשר שותה יין לחוד נהגו לחתום ועל פרי הגפן, מ"מ כשתה יין וגם אכל פירות מז' המינים, מה לו להרכות בתוספת דברים ולפרט גפן ופירות.

25. החי"א [כלל נ סעיף ט] דן לומר שבחתימה שחותם על הפירות יכול לפטור גם פרי האדמה, ולא יברך בנ"ר, אך בשעה"צ [ס"ק סד] כתב שלא הביא דבריו, משום שהרמב"ם כתב בטעם הא דפטר את התפוחים משום "שהכל מין עץ", ומשמע שפרי האדמה אינו נפטר בזה.

קנין הלכה

ואם בישל פרי משבעת המינים ושתה את מי הבישול, להרא"ש ברכתו על העץ, ולהרשב"א ברכתו בנ"ר, ואין לו תקנה אלא לשותותו בתוך הסעודה [מג"א דלא כהכנה"ג].

סעיף יד

הטור הביא את דברי אהיו הר"ר יחיאל שנקט, דכשם שאם אכל פירות מז' המינים ותפוחים יוצא לכתחילה בברכה מעין ג' גם על התפוחים, ה"ה אם שתה יין וגם אכל ענבים יוצא לכתחילה בברכת 'על הגפן'. וכתב הטור דלפי סברא זו נראה דה"ה לענין ברכה שלפניה, אם בא לשותות יין ולאכול ענבים רשאי לצאת לכתחילה בברכת בפה"ג.

אך סיים הטור דהרא"ש לא הודה לדבריו הנ"ל, אלא ס"ל דבין בברכה שלאחריה ובין בברכה שלפניה צריך לברך בנפרד על הענבים. וכתב הב"י דהטעם הוא משום דגבי תפוחים הברכה שלפניה היא בורא פרי העץ, ולכן נטפלים התפוחים לז' המינים גם לענין ברכת מעין ג' שהוא "על העץ ועל פרי העץ", משא"כ בענבים שגם בברכה שלפניה אין מברכים עליהם בפה"ג אלא בפה"ע, לכן גם בברכה שלאחריה צריך להזכיר 'פרי העץ' בנפרד. [ואף שבדיעבד אם בירך על ענבים בפה"ג יצא וכדלקמן (סעיף טו), מ"מ לכתחלה ברכתם בפה"ע]. והשו"ע פסק כהרא"ש.

בירך על יין בורא פרי העץ

כתב המג"א [ס"ק כב] בשם ספר פנים חדשות ומהר"י לבית לוי, שאם טעה ובירך על יין ברכת בורא פרי העץ לא יצא ידי חובתו. [והוסיף דהיינו אף על יין חזק שלא נתן לתוכו מים, והכוונה בזה שאף שביין כזה דעת ר' אליעזר בברייתא (דף נ:)] שברכתו בפה"ע, מ"מ חכמים פליגי וסברי דבכל גווני ברכתו בפה"ג.

וכדברי המג"א כתב גם בספר נזירות שמשון ובספר מגן גבורים. והרבה אחרונים חולקים על המג"א בזה, בשו"ת פנים מאירות [ח"א סי' נח] ובספר אבן העזר, ובהגהת רע"א, והביא כן גם מספר גינת ורדים [כלל א סי' יט]. טעם החולקים הוא משום דנהי דברכת בפה"ג היא יותר מבוררת, מ"מ גם כשבירך את הברכה הכללית יותר יצא, וכיון שהיין נקרא פרי, שהרי אומרים בורא פרי הגפן, ה"נ יוצא ידי חובתו בברכת פרי העץ.

והמשנה ברורה [ס"ק ע] הביא את שתי הדעות ולא הכריע, ובשעה"צ [ס"ק סז] הביא שנחלקו בזה הראשונים, דבתוס' [דף יב. ד"ה לא] וכן במרדכי בשם מהר"ם מבואר שלא יצא, ²⁶ וברא"ה, וכן בברכ"י בשם הריטב"א [הל' ברכות פ"ד הי"ד] מבואר שיצא. ועיין בבית"ל [סעיף יח ד"ה ומספק] שכתב דמחלוקת זו שייכת גם בברכה אחרונה, שאם בירך על היין על העץ ועל פרי העץ לא יצא י"ח לדעת המג"א וסיעתו.

סעיף טו

מקור הדין שאם בירך על ענבים בפה"ג יצא הוא בטור בשם הרא"ש, ודימה זאת להא דאמרינן שאם בירך בורא פרי האדמה על פרי העץ יצא.

וכתב הב"י דמסתמא ה"ה בברכה אחרונה, שאם אכל ענבים ובירך על הגפן ועל פרי הגפן יצא, וכן פסק השו"ע.

קנין הלכה

בא לשנות יין ולאכול ענבים ונתכוין בברכת בפה"ג לפטור גם את הענבים

כתב הב"י שאם בא לשנות יין ולאכול ענבים ובירך בפה"ג על היין ונתכוין לפטור גם את הענבים משמע מהרא"ש והטור דיצא, אך הוסיף שיש לדמותו למי שבא לאכול צנן וזית, ובירך בפה"א על הצנן ונתכוין לפטור גם את הזית שנחלקו בזה ראשונים, רש"י [דף מא. ד"ה אבל] נקט שאינו יוצא י"ח, והובאו דבריו גם בתוס' [שם ד"ה אבל], ואילו רבינו יונה [דף כח] כתב שיצא י"ח.

והשו"ע [כאן] לא פירש דין זה, אך לעיל [סי' רו ס"ב] פסק בפשטות כרבינו יונה שאם בירך בפה"א על פרי אדמה ונתכוין לפטור גם פרי עץ, יצא.

והמשנה ברורה [שם ס"ק י] הביא שבשע"ת הביא ד"ש חולקין, [והביא השע"ת שהשאג"א פסק כרש"י שלא יצא], ולכן נקט השע"ת דהוי ספק ברכה ואין לחזור ולברך, ויותר טוב להיות נמלך ואז לברך בפה"ע.

סעיף מז

עיקר הדין דיין פוטר כל מיני משקין נאמר בגמ' דף מא.; א"ר חייא פת פוטרת כל מיני מאכל [ופירש"י בין לפנייהם ובין לאחריהם] ויין פוטר כל מיני משקין [ומשמע שגם דין זה הוא בין מברכה שלפניהם ובין מברכה שלאחריהם].

והמרדכי [סי' קג, הובא במג"א ס"ק כו] למד את הדין שיין פוטר מברכה שלאחריהן מק"ו מהא דפוטר מברכה שלפניהם, שהרי פירות בתוך הסעודה אינם נפטרים מברכה שלפניה ואפ"ה פטורים מברכה שלאחריה, וה"ה דיין הפוטר שאר משקין הנמצאים לפנינו בשעת הברכה פוטר גם מברכה שלאחריהם.

דין זה נתפרש לעיל [סי' קעד ס"ב] לענין ברכה שלפניה. ועיי"ש במשנה ברורה [ס"ק ג] שנתבארו האופנים שבהם היין פוטר את המשקין:

א] אם קבע עצמו לשנות יין, הסכימו כמה אחרונים שפוטר אפילו משקין שלא היו לפניו בשעה שבירך בפה"ג, ואפילו לא היתה דעתו עליהם, כל שבאו לפניו קודם שסיים לשנות, כך כתבו הד"מ והכנה"ג והשל"ה והדגמ"ר ועוד אחרונים המוכחים בשעה"צ [סי' קעד ס"ק ז], ודלא כהמ"ז והחיי"א.

ב] קבע עצמו על היין וגמר שתייתו והסיח דעתו מלשנות עוד, ואח"כ הביאו לפניו שאר משקין, כתב המשנ"ב [סי' קעד ס"ק ג] שצריך לברך עליהם ברכה שלפניה, [אא"כ היתה דעתו על המשקין קודם גמר שתיית היין]. ולענין ברכה שלאחריה כתב המשנ"ב [כאן ס"ק עג] בשם הרבה אחרונים דברכת היין פוטרת את שאר המשקין אף שהסיח דעתו משתיית היין, וכמו בסעודה שאם אמר הב לן ונברך ונמלך וחזר לאכול, דמברך לפניו ולא לאחריה, ה"נ ביין שהסיח דעתו מלשנות ואח"כ הביאו לפניו משקין.

וכתב בשעה"צ דרך נקטו הרבה אחרונים דלא כהמג"א, דהמג"א נקט שגם מי שאמר הב לן וניברך ואח"כ נמלך וחזר ואכל, צריך לברך על אכילה זו לפניו ולאחריה, דסובר המג"א דאמירת הב לן וניברך חשיבא טפי עקירה מאשר דין משכו ידיהם מן הפת שנתבאר בסי' קעז [ס"ב] שמברך לפניו ולאחריה, וכאמור המשנה ברורה פסק דלא כהמג"א בזה.

והחזו"א [סי' כז ס"ק ז] הביא בתחילה את דברי האחרונים הנ"ל שחלקו על המג"א, [וביאר את שיטתם דס"ל דכל שנמלך מאמירת הב לן וניברך, חזר לקביעותו הקודמת, משא"כ משיכת ידיים מן הפת שהיא קביעות חדשה], ואח"כ כתב שאין הכרע בדבר, דשפיר י"ל כהמג"א, דלעולם אין הטפל נטפל לעיקר אלא אם דעתו עליו, אבל כיון שהסיח דעתו מאכילת העיקר שוב אין קישור בין העיקר ובין הטפל.

ג] לא קבע על היין והיו המשקין האחרים לפניו בשעת ברכת בפה"ג פטורים היין מברכה שלפניה, כך נקטו המשנה ברורה [סי' קעד ס"ק ג] בשם הרבה אחרונים ממשמעות דברי המרדכי, ודלא כהעולת תמיד והנשמת אדם. ולענין ברכה אחרונה נקט המשנ"ב

קנין הלכה

[כאן ס"ק עג] דבוראי היין פוטר.

ד] לא קבע על היין ולא היו המשקין לפניו בשעת ברכת בפה"ג, אך היתה דעתו עליהם בשעת הברכה, הביא המשנ"ב [ס' קעד ס"ק ג] דיש מקילין גם בזה, והם הגר"ז ומהר"ם בנעט. וכתב כאן [ס"ק קעד ובשעה"צ ס"ק עא] דה"ה דהם מקילים גם לענין ברכה שלאחריה.

ה] לא קבע על היין ולא היו המשקין לפניו בשעת הברכה וגם לא היתה דעתו עליהם, צריך לברך לפניו אף אם הביאו את המשקין בשעה שהיין לפניו [ס' קעד משנ"ב ס"ק ג], וכן צריך לברך אחריה כמבואר במשנה ברורה [ס"ק עב].²⁷

שתה יין פחות מרביעית

עיי' שעה"צ [ס"ק ע] שהניח בצ"ע מה יעשה אדם ששתה יותר מכזית יין [א"נ יותר ממלוא לוגמיו] ופחות מרביעית, וגם שתה רביעית מים, דהא בס' רי מספקין מהו שיעור משקין לענין ברכה אחרונה, כזית או מלוא לוגמיו [רוב רביעית] או רביעית, ונמצא שלחך צד שמחוייב בברכת על הגפן גם בפחות מרביעית אין הוא מחוייב בברכת בנ"ר, ולחך צד שאינו מחוייב בברכת על הגפן כיון ששתה פחות מרביעית, מחוייב הוא לברך בנ"ר, וא"כ אין לו אפשרות לצאת ידי הספק רק אם יאכל כזית פרי או מאכל אחר שברכתו בנ"ר, או ישתה רביעית משקה נוסף שאינו נטפל לשתיית היין כיון שהספיק דעתו, ויברך עליהם בנ"ר.²⁸

סעיף יז

בירך ברהמ"ז על דייסא

הראשונים והפוסקים נחלקו במי שאכל דייסא או שאר מיני מזונות [שאינן בגדר פת הכאה בכיסנין] וטעה ובירך עליה ברכת המזון:

א] הב"י הביא בשם רבינו יונה שאין ברכת המזון פוטרת דייסא. [רבינו יונה הביא כך בשם רבני צרפת שלמדו זאת מהגמ' (דף מא:)] שדברים הבאים לאחר הסעודה, אחר שמשכו ידיהם מן הפת, מעוניים ברכה לפנייהם ולאחריהם ואין ברהמ"ז פוטרם, וכתבו רבני צרפת דהיינו שאם אכל דייסא אחר שמשך ידיו מן הפת אין ברכת המזון פוטרת אותו.²⁹

ביאורים והערות

27. לענין מיץ ענבים אם פוטר שאר משקין נחלקו גדולי ההוראה:

א. דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [הליכות שלמה הל' פסח פרק ט הע' 78] דפוטר, דגם זה קובע ברכה לעצמו ועושה עליו קידוש והבדלה ויש לו חשיבות.

ב. הגר"ש אלישיב זצ"ל נקט דראוי לחוש שאינו פוטר, משום שהא"ז והמרדכי כתבו דיין פוטר משום שהוא המשקה העיקרי שדרך בני אדם לשתותו, ואין זה שייך במיץ ענבים. [ויש שכתבו בשמו של הגר"ש זצ"ל שאם שותה ממין ענבים פחות ממלוא לוגמיו בודאי אינו פוטר שאר משקין].

28. ובספר עמק ברכה [ברכות הנהנין אות ה] תמה על השעה"צ, דכיון שבפועל אינו מברך על הגפן כיון שהוא פחות מרביעית א"כ יברך בנ"ר, שהרי בדיני עיקר וטפל אין הגדר שהטפל פטור מברכה אלא שברכת העיקר פוטר, והכא שאינו מברך על העיקר מה יפטרו. אמנם נראה שהשעה"צ סובר שאמנם הטפל מחוייב בברכה, אך הברכה שהוא מחוייב בה היא הברכה שהעיקר מחוייב בה, ולכן להך צד שבשיעור מלוא לוגמיו מחוייב לברך על הגפן, זו היא גם הברכה שהמים מחוייבים בהם, ואף שבפועל אינו מברך את הברכה הזו, מ"מ אין זה מוליד על המים חיוב חדש שיברך בנ"ר, ורק כשהעיקר פטור לגמרי מברכה כגון ששתה פחות מכזית, אז לענין ברכה אחרונה מברך בנ"ר על המים, דכאן לא שייך לומר שהוא מחוייב בברכת העיקר, דהעיקר פטור מברכה, וכל כה"ג מברך על הטפל את ברכתו הראויה.

29. בספר אבן העזר כתב שגם לפי רבינו יונה אם בירך ברהמ"ז על דייסא יצא בדיעבד, ורבינו יונה רק כתב שאם אכל דייסא אחר שמשכו ידיהם מן הפת, ההנהגה הנכונה היא לברך מעין ג' על הדייסא וברהמ"ז על הפת, ולא לפטור את הדייסא בברכת המזון. עוד כתב

קנין הלכה

[ב] הר"ן [פסחים דף כד: בדפי הרי"ף] כתב דברהמ"ז פוטרת דייסא, עיי"ש שהביא בשם הגאונים שברכת שלש פוטרת מעין שלש, ופירש דקאי על דייסא ושאר מיני מזונות דזייני [וכן על תמרים דזייני כמבואר בגמ' (ברכות דף יב.)].

ומשמע בר"ן שאם אכל דייסא אחר שמשכו ידיהם מן הפת, ברהמ"ז פוטרתה, וגם לכתחילה אינו צריך לברך מעין שלש.³⁰

גם הבאר הגולה והפר"ח ורע"א והאה"ע והגר"א והחיי"א כתבו דלא מסתבר כלל שברהמ"ז תפטור תמרים משום דזייני, ולא תפטור דייסא, שהוא זיינא טפי.

והמג"א [ס"ק כה] כתב לבאר את סברת רבינו יונה והשו"ע, דס"ל דנהי דדייסא זיינא מ"מ כיון שיש למיני דגן עילויא אחרינא בפת, לכן נקבעה להם בדוקא ברכה מעין ג' ואין ברהמ"ז פוטרת.

בירך ברהמ"ז על פת הבאה בכיסנין

כתב רע"א מסברא, ושוב מצא כן גם בגינת ורדים [ח"א סי' נג], שלכו"ע ברהמ"ז פוטרת פת הבאה בכיסנין, כיון שזהו לחם גמור, ואם אכל ממנו שיעור שביעה מברך ברהמ"ז, לכן שייכא בו לכו"ע ברכת המזון.

בירך ברכת המזון על יין

הראשונים נחלקו במי שבירך ברהמ"ז על יין:

[א] רבינו יונה [דף כט: בדפי הרי"ף] בשם רבני צרפת והרא"ש כתבו שברכת המזון פוטרת יין, והטעם הוא שהרי הקשו בגמ' [דף לה:]: שיברכו על יין ג' ברכות דהא סעיד ומשמה, ותירצו משום שאין בנ"א קובעין סעודה על יין, ועוד דכיון שמבואר [דף יב.] שברהמ"ז פוטרת בדיעבד תמרים משום דזייני, כ"ש יין דסעיד, וכן דעת הרשב"ם והרז"ה בפרק ערבי פסחים [דף קג.].

[ב] הרמב"ן והר"ן [פסחים דף קג, דף כד: בדפי הרי"ף] כתבו דאין ברהמ"ז פוטרת יין.

והשו"ע פסק דברהמ"ז פוטרת, וכן נקט הביה"ל [ד"ה אבל] לענין מעשה.

שתה הרבה יין

בגמ' [ברכות דף לה:]: אמרו דרק אם שתה מעט יין הרי זה סועד את הלב, אבל אם שתה הרבה יין ה"ז גורר תאות האכילה. והקשה הביה"ל [ד"ה ברכת] דא"כ למה לא חילקו הפוסקים בין שתה מעט לשתה הרבה. [וכתב הביה"ל דשיעור הרבה מתבאר בגמ' (פסחים דף קח) שהוא שלש כוסות של רביעית]. וכתב ליישב דכיון שבתחילה שתה מעט, כבר נסעד לכו"ע היין וחל בו הדין שברהמ"ז פוטרתו, ואינו פוקע אף שהמשיך לשתות הרבה, וסיים בצ"ע. והחזו"א [סי' לד ס"ק ו] כתב דאפשר דמה שאמרו בגמ' שהרבה יין גורר תאות האכילה היינו עד ששותה שיעור שביעה, שאז חוזר וסעיד, ולכן בכל מצב שייכא בו ברהמ"ז.

השותה יין בתוך הסעודה

עיין ביה"ל [ד"ה אבל] שכתב בזה כמה אופנים:

ביאורים והערות

דלפי רבינו יונה בציוור הנ"ל שאכל דייסא אחר שמשך ידו מן הפת, אם בירך ברהמ"ז בסתמא ולא נתכוין בפירוש לפטור את הדייסא, לא פטר את הדייסא, וחייב לברך מעין שלש אחר ברהמ"ז, אך אם נתכוין בפירוש לפטור גם את הדייסא יצא. וכתב בשעה"צ [ס"ק עה] שדבריו נכונים בביאור דברי רבינו יונה.

30. עיין בשעה"צ [ס"ק עה] שכתב דלפי הרי"ן גם אם בירך ברהמ"ז בסתמא ולא נתכוין לפטור את הדייסא יצא, ועוד דאפילו אכל דייסא קודם תחילת הסעודה ברהמ"ז פוטרתו אף כשלא נתכוין לפטור את הדייסא.

אמנם לענין הלכה, כתב בשעה"צ [סי' קעו ס"ק ה] שאם אכל דייסא אחרי שמשכו ידיהם מן הפת, צריך לכתחילה לברך מעין ג' על הדייסא ולא לפוטרה בברהמ"ז, ורק בדיעבד אם בירך ברהמ"ז ונתכוין להדיא לפטור את הדייסא יצא, אך בסתמא לא יצא.

קנין הלכה

א] השותה יין בתוך הסעודה מברך לפניו ואינו מברך אחריו, דברכת המזון פוטרתו.

ב] שתה אחרי שמשכו ידיהם מן הפת קודם ברהמ"ז נחלקו בזה הראשונים:

א. דעת רבינו יונה והרשב"א והר"ז דברהמ"ז פוטרתו אף שלא נתכוין בפירוש לפוטרו.

ב. דעת הרא"ש [ברכות פ"ו ס"ו כו] דרק אם נתכוין להדיא לפטור את היין ה"ז פוטרו, אך בסתמא אינו פותר ויצטרך לברך מעין שלש.

ג. דעת הרמב"ן והר"ן שאף אם נתכוין להדיא לפטור את היין אין ברהמ"ז פוטרתו.

וכבר כתבו תוס' ושאר ראשונים שאין דינים אלו מצויים בינינו כיון שאין אנו מושכים ידינו מן הפת עד סוף הסעודה.

שתה יין קודם הסעודה ולא שתה בסעודה

א. לדעת הר"ז והרמב"ן והר"ן אין ברהמ"ז פוטרתו.

ב. הרא"ש נקט שברהמ"ז פוטרתו כיון שהיין גורר תאות האכילה וכן פסק השו"ע [סי' קעד ס"ו], אמנם כתב הביה"ל שלכתחילה נכון לכוין להדיא בברכת המזון לפטור את היין ששתה קודם הסעודה.

בירך ברכת המזון על תמרים

אם בירך ברכת המזון על תמרים מבואר בגמ' [דף יב.] שיצא, הואיל וגם תמרים זייני.

בירך ברכת המזון על שאר פירות

אם בירך ברכת המזון על שאר פירות כגון תאנים וענבים ותפוחים, הסכימו כל הראשונים שלא יצא ידי חובתו [משנה ברורה ס"ק עז].

בירך רק ברכת הזן

כתב רבינו יונה והרא"ש [פ"ק סי' יד] שבאופן שברהמ"ז פוטרת מאכל אחר שברכתו מעין שלש [לשיטתו יין ותמרים, ולשיטת הר"ן מוונות ותמרים וכדלעיל], אם בירך ברכה ראשונה של ברכת המזון וחתם הזן את הכל יצא ידי חובתו, ואינו מברך את הברכות הנוספות של ברהמ"ז. וכתב הרא"ש דהמעם הוא משום שעל יין ותמרים [ודייסא] נתקנה רק ברכה אחת, ואין לברך ברכות נוספות.

ועיין ביה"ל [ד"ה אלא] שהקשה דהא בברכה מעין ג' מזכירים גם ארץ וירושלים, וכאן שבירך רק ברכת הזן אינו מזכיר זאת. וכתב דעל כרחינו לומר שלא תיקנו בברכה מעין ג' שמזכיר ארץ וירושלים אלא לכתחילה, ואינו מעכב בדיעבד. ואח"כ כתב הביה"ל את דברי רבינו יונה [ס"פ כיצד מברכין] שכתב שמזה מוכח שבברכה מעין ג' אינה מן התורה אלא מדרבנן. וסיים הביה"ל דלפי"ז למאן דס"ל דמעין ג' הוא ברכה מה"ת אכן צ"ע.

אמנם בשעה"צ [לעיל סי' רח ס"ק א] הביא דברי הפמ"ג שכתב דאפשר שאף להסוברים דברכה מעין ג' היא מהתורה, אין חיוב מה"ת אלא בברכה אחת, וחכמים הצריכו לברך מעין שלש. וכע"ז כתב החזו"א [סי' לד ס"ק ג] דמן התורה די בברכה כל שהוא.

ולענין מי שאכל פת הבאה בכיסנין וטעה והחל לברך עליה ברהמ"ז וסיים ברכת הזן, נסתפק החזו"א [סי' לד ס"ק ד] אם יצא י"ח בברכה זו לבר, דכיון שהוא פת גמורה אפשר שהזכרת ארץ וירושלים היא לעיכובא. [ועיי"ש בחזו"א שנסתפק בספיקות נוספים בפת הבאה בכיסנין].

קנין הלכה

סעיף יח

מקור הדין שאין לכלול מספק בברכה מעין ג' הוא מתרומת הדשן [סי' ל'], עיי"ש שלמד זאת מהירושלמי שהובא בתוס' [דף לו. ד"ה הכוסס] דר' ירמיה לא אכל חיטים שלימות מימיו, מחמת הספק אולי צריך לברך ברכה מעין ג' על האדמה ועל פרי האדמה. ולמה לא אכלן עם פרי העץ ויברך על העץ ויוסיף מחמת הספק את התיבות 'על האדמה ועל פרי האדמה', אלא מוכח שאין להוסיף ולכלול מחמת הספק.

ומזה הביאו הב"י והרמ"א שאם שתה משקה שיש להסתפק בו אם דינו כיון וברכתו על הגפן או דינו כמים וברכתו בנ"ר, לא יכלול מספק.

והט"ז [ס"ק יט] כתב דהתה"ד כתב רק דלכתחילה לא יאכל מאכל כזה על סמך שיכלול מחמת הספק, וכשם שבירושלמי ר' ירמיה לא אכל חיטים שלימות, אך אין ללמוד מזה שאם כבר נכנס בספק שלא לעשות עצה זו לכלול מחמת הספק, והסכימו עמו הט"ז, הא"ר והמאמ"ר.

[רע"א כתב לדון על עיקר ראיית התה"ד מהירושלמי, דבירושלמי איירי להוסיף את התיבות 'על האדמה ועל פרי האדמה' שלא מצאנו נוסח ברכה כזו כלל, ולכן יש לחוש טפי להפסק, משא"כ כשמוסיף על הגפן שזה נוסח ידוע של ברכה אלא שאנו מסופקים אם צריך לאמרו עכשיו, בזה י"ל דלא הוי הפסק, וציין רע"א לדברי השו"ע (סי' קח סי"ב) במי שטעה בתפילת שמונה עשרה, כגון שאמר יעלה ויבוא ביום שאינו ר"ח או שאמר תפילת שבת ביום חול, דכתב השו"ע דלא הוי הפסק כיון שזה נוסח תפילה ידוע רק שאינו בזמן הנכון].³¹

ועיין בכיה"ל [ד"ה מספק] שכתב עצה אחרת בציור של התה"ד ששתה משקה שמסופק בדינו אם הוא כיון או כמים, והוא לפי המבואר [סעיף טו] שאם בירך בפה"ע על יין יצא בדיעבד, וכתב הנשמת אדם [כלל ג] דה"ה לענין ברכה אחרונה אם בירך על יין ברכת על העץ יצא י"ח, א"כ אם יש לו פירות מז' המינים, יאכל כזית מהם ויברך על העץ ויכוין לפטור גם את המשקה הנ"ל להך צד שהוא יין.

אכל פרי ומסופק אם הוא משבעת המינים

כתב המג"א בשם הלבוש שאם אכל פרי ומסופק אם הוא משבעת המינים וברכתו מעין ג', או אינו משבעת המינים וברכתו בנ"ר, לא ישתה יין ויכלול בו על העץ [דהלבוש נקט כהשו"ע שלא לכלול מספק], וסיים הלבוש וטוב יותר לברך בנ"ר, וצ"ע. והמג"א כתב על זה דנראה דאם אין לו שום דבר לכלול בתוכו טוב יותר לברך על העץ דיוצא ממ"נ כמ"ש [סעיף יג]. [וביאר המשנ"ב (ס"ק פא) דכוונת המג"א דאם אין לו פרי אחר מז' המינים להוציאו מכלל הספק ויכל ליקח יין [או אחד מה' מיני דגן] ויברך על הגפן [או על המחיה] ויכלול על העץ, דאף אם פרי זה אינו מז' המינים מ"מ מתאימה בו לשון על העץ, וכעין הא דמציינו (סעיף יג) דאם אכל ענבים ותפוחים מברך על העץ ויוצא גם על התפוחים. וראה הערה].³²

ביאורים והערות

31. אמנם התה"ד עצמו דן לחלק כחילוקו של רע"א, אך כתב שאין לחלק מסברא בחילוקים כאלו ללא מקור, ורע"א מצא מקור לסברא זו בס"י קח הנ"ל.

32. לולי דברי המשנ"ב היה משמע שהמג"א לא איירי שמברך על יין או ה' מיני דגן, אלא מברך רק על העץ, דאף להך צד שפרי זה אינו מז' המינים, מ"מ פרי עץ הוא ויוצא בדיעבד בברכת על העץ, וכדאשכחן [סעיף יג] באכל ענבים ותפוחים שאף לכתחילה יוצא בזה. וכך פירש בדבריו הא"ר, עיי"ש שכתב לחלק מסעיף יג, והפמ"ג כתב ליישב דברי המג"א אך משמע שמברך רק 'על העץ'.

קנין הלכה

כתב המג"א בסוף דבריו: ואם הוא משקה לא יברך אחריו כלל [דלא כמ"ש הלבוש שיברך בנ"ר], דיותר יש לחוש לברכה לבטלה מלאוכל בלא ברכה, דכל הברכות דרבנן.

סימן רט

סעיף א

מקור הדינים שבסעיפים א-ב הוא בסוגיית הגמרא ברכות דף יב, ושם נסתפקו בגמרא באופן שיבואר להלן, ולא איפשיטא הבעיא. ונחלקו הראשונים בביאור הגמרא, וכן נחלקו בגירסת הגמרא:

א] שיטת רש"י ותוס': הספק בגמרא הוא באופן שהיתה בידו כוס שכר וטעה וסבר שהוא יין, ופתח ואמר את השם והמלכות ע"ד לסיים בפה"ג, ונזכר באמצע הברכה שהוא שכר וסיים שהכל נהיה בדברו.

והספק הוא האם יצא ידי חובה, דסו"ם סיים כראוי, או שהיות ובעיקר אמירת ברוך אתה ה' נתכוין ליין ולא לשכר, ה"ז פגם בברכה ולא נפשט הספק, ולהלן יבואר מה הדין למעשה בספק זה.

הראב"ד [הובא ברא"ש פ"ק ברכות סי' יד] הקשה על פירוש זה, דהיכן מצאנו שהכוונה תעכב בברכה, הרי סו"ם בירך כראוי ואין הכוונה מעכבת.

ב] שיטת הרמב"ם: הרמב"ם [פ"ח הי"א] גרס בספק של הגמרא שהיה בידו כוס של שכר ופתח ואמר בא"י אמ"ה על דעת לומר שהכל ולבסוף טעה ולא חתם שהכל אלא בפה"ג, ופסק להלכה דייצא ידי חובתו. והטעם משום שעיקר הברכה הוא באמירת בא"י אמ"ה, ואז נתכוין כראוי, ולא משגחינן בזה שבפועל אמר נוסח ברכה שאינו שייך כלל על שכר. [והכ"מ (פ"א הל' ק"ש) האריך מאוד בשיטת הרמב"ם, והביא תשובתו לחכמי לונל שכתב להם שדבריו אמורים רק בשכר העשוי מענבים, ששייך בו קצת ברכת בפה"ג, ועיי"ש בכ"מ שהקשה על זה].

ומאידך משמע ברמב"ם שאם אחז כוס שכר בידו והיה סבור שהוא יין ופתח ואמר בא"י אמ"ה על דעת לסיים בפה"ג, ושוב נזכר שיש בידו שכר וסיים שהכל, לא יצא ידי חובתו אף שאמר שהכל, כיון שבזמן עיקר הברכה נתכוין ליין, [וכן כתבו הכ"מ (פ"א ק"ש ה"ח) והמג"א (ס"ק ג) בדעת הרמב"ם]. והראב"ד הקשה על הרמב"ם דהא הכוונה אינה מעכבת ולמה אזיל בתר כוונתו בזמן עיקר הברכה.

אמנם הראשונים [הראב"ד בהשגות הל' ברכות פ"ח הי"א ועוד ראשונים] חלקו על הרמב"ם, ונקטו דלא יתכן לומר שיצא ידי חובה בכה"ג שהוציא בפיו ברכת בפה"ג שאינה שייכת כלל על שכר, ולא מהני מה שנתכוין בתחילת הברכה לשכר.

ג] שיטת הרי"ף והרמב"ן מתבארת להלן [סעיף ב].

השו"ע העתיק בסתמא את שיטת הרמב"ם, דהאוחז כוס שכר ובזמן אמירת בא"י אמ"ה נתכוין לומר שהכל ואח"כ טעה ואמר בפה"ג יצא, ובתור יש אומרים הביא את שיטת רש"י דמיירי שאחז כוס שכר ובזמן אמירת בא"י אמ"ה נתכוין לומר בפה"ג, אך לבסוף חתם כהוגן, שבוה יצא י"ח אף שכוונתו בזמן עיקר הברכה היתה לברכה שאינה מתאימה כלל לשכר.

אך הט"ז והמג"א ורוב האחרונים כתבו שאין להורות כהרמב"ם, דסו"ם חתם בברכת בפה"ג ואין זה מתאים כלל לשכר, ולא מהניא כוונתו בזמן עיקר הברכה כשבפועל לא אמר ברכה נכונה.

ונקטו הפוסקים להלכה כרש"י דמיירי שבפועל סיים כהוגן, ולכן פסק השו"ע שיצא ידי חובה.

דין ספק בברכת הנהנין

והנה לפי רש"י הגמרא נסתפקה בציור המובא בשו"ע [שבזמן אמירת בא"י שהוא עיקר הברכה נתכוין לבפה"ג ורק לבסוף שם

קנין הלכה

לב שזה שכר וחתם כראוי] וספק זה לא נפשט, ומה שכתב השו"ע שייצא י"ח הוא משום דס"ל דאמרינן ספק ברכות להקל, וכמו שנקטו הרי"ף והרמב"ם.

ובתוס' [ברכות יב. ד"ה לא] הובאה שיטת ר"י שחלק על הרי"ף ונקט דספיקא לחומרא, ולא יצא ידי הברכה, ואם רוצה לשתות צריך לברך פעם נוספת. והמג"א [ס"ק ג] תמה על תוס' דאמאי לא אמרינן ספק ברכות להקל.

ובהגהת רע"א ציין לדברי המהרש"א [פסחים דף קב.] שפירש בדברי הרשב"ם [שם ד"ה להודיעך] דרך בברכת המצות הקולא היא שלא לברך, ואמרינן דספק ברכות להקל, אבל בברכת הנהנין אין להקל בספק לאכול בלי ברכה, שהרי אסור לאכול בלי ברכה וכאילו מעל.

ומעתה כתב רע"א דבעלמא לפי ר"י והרשב"ם, מי שמסופק אם בירך על מאכל מסויים או לא בירך אין להתיר לו לאכול בלי ברכה שמא לא בירך ונמצא מועל, וגם אין להתיר לו לברך שמא כבר בירך ונמצא מברך לבטלה, ולכן ככה"ג אסור לו לאכול. ורק בציור של הגמרא אמרו תוס' שיברך שנית ויאכל, שהרי הגמ' איירי באופן שבירך ברכה שאנו מסופקים בה אם יצא, דאם לא יאכל נמצא שבירך ברכה לבטלה וגם אם יברך עכשיו ויאכל נמצא שהיתה ברכה אחת לבטלה, [דממ"ג אם לא יצא י"ח בברכה הראשונה נמצא שהיא היתה לבטלה, ואם יצא ידי חובה אזי הברכה השניה היא לבטלה], ולכן אמרו תוס' שיברך שנית ויאכל.

אמנם להלכה נקטו הפוסקים כהרי"ף והרמב"ם שגם בברכות הנהנין אמרינן ספק ברכות להקל וכמבואר להלן [סעיף ג].

מעות בכוונה בברכת המזון

כתב המג"א [ס"ק ג] דמה שהקלו הפוסקים בספק שבגמ' הוא רק בברכות דרבנן דספק ברכות דרבנן להקל, אבל בברכת המזון אם אכל כדי שביעה דחייב מן התורה אין להקל בספק. ולפי"ז כתב הביה"ל דלכאורה גם בציור של רש"י, אם היה כן בברכת המזון, שבזמן אמירת בא"י אמ"ה נתכוין לברכת על העץ ושוב נזכר והמשיך כראוי הזן את העולם, לא יצא י"ח דספק דאורייתא לחומרא. אך כתב שלענין דינא אין הדבר ברור, דהראב"ד והרמב"ן הקשו על שיטת רש"י ונקטו בפשיטות דלא אזלינן בתר המחשבה לפסול את הברכה, דכל שהוציא בפיו את התיבות הראויות בודאי יצא י"ח, ולשיטתו גם בברהמ"ז דאורייתא יצא בודאי ידי חובה, וא"כ צ"ע לדינא אם להורות לו לחזור ולברך ברכת המזון.

כתב המשנה ברורה [סימן מו ס"ק כ] בשם החיי אדם דאם בשעה שאמר בא"י אמ"ה נתכוין לברכת זוקף כפופים, ואח"כ נזכר שצריך להקדים ברכת מתיר אסורים, אעפ"כ יסיים כמו שחשב בשעת תחילת הברכה, ואע"פ שממילא לא יוכל לברך ברכת מתיר אסורים [דאם הקדים ברכת זוקף כפופים לברכת מתיר אסורים שוב לא יברך מתיר אסורים]. והמעם להוראה זו הוא משום שאם ישנה ויחתום מתיר אסורים יצא ידי חובת הברכה רק מספק, וכמבואר בשיטת רש"י, ולכן עדיף לחתום כפי שחשב מתחילה דאז הוי ברכה שלמה לכתחילה.

ובס"ח [ס"ק מא] כתב המשנה ברורה שאם כשאמר בא"י אמ"ה התכוין לברך על הטלית, ולקחו ממנו את הטלית ואין לפניו אלא תפילין, יחתום אקב"ו להניח תפילין, ותהא זו ברכה כשרה מספק על התפילין, וזה עדיף מאשר שתהא ברכתו הראשונה לבטלה. [ואינו דומה לציור הקודם שנתכוין מתחילה לזוקף כפופים דהתם אין חשש ברכה לבטלה].

סעיף ב

המקור של סעיף זה הוא שיטת רב האי גאון והרי"ף [לפי פירוש הרא"ש] בספק של הגמרא. ולשיטתם לא גרסינן פתח אדעתא דחמרא אלא פתח בדחמרא, והכוונה שבחתימת הברכה על השכר שהיה בידו אמר 'בורא פרי הגפן' ונזכר בתוכ"ד ותיקן 'שהכל

קנין הלכה

נהיה בדברנו, ונסתפקו בנמ' בכה"ג אי אזלינן בתר החתימה שלו שתיקן את טעותו ויצא, או דאזלינן בתר התיבות שהוכיר בתחילה, שהן עיקר חתימת הברכה, ולא יצא. ונקטינן לקולא, משום דספק ברכות להקל.³³

וכתב המג"א [ס"ק ג] בשם הרי"א דבברכת המזון דאורייתא אם אכל שיעור שביעה אין להקל בספק זה, והיינו שאם כשהחל לברך טעה וסבור היה שאכל פירות ואמר על העץ ועל פרי העץ, ושוב נזכר שאכל פת והמשיך הוון את העולם וכו', לא יצא י"ח כיון שבנמ' נסתפקו בדיון זה.

וכתב המשנה ברורה [ס"ק כ] דמ"מ אם הטעות היתה שהתחיל לומר על המחיה, ושוב נזכר והמשיך הוון את העולם יצא י"ח, דמחיה נמי מין מזון הוא.

מעוֹת בברכת המזון כשטעה בלשונו

כתב הביה"ל [ד"ה ותוך] דנראה דמה שהחמיר המג"א בשם הרי"א לענין ברכת המזון, היינו כשהיה סבור בזמן אמירת בא"י אמ"ה שהוא מברך על הפירות ורק אח"כ נזכר, אבל אם ידע שמברך על פת אלא שנתקל בלשונו ואמר על העץ, יכול לחזור בתוכ"ד ולתקן ואין על זה ספק בגמרא, ולכן מהני גם בברהמ"ז דאורייתא. ולמד הביה"ל את החילוק הזה מתוס' [ברכות דף יב. ד"ה ולא] בשם ר"ח [ובמרדכי בשם מהר"ם מאיברא], דאף שר"י החמיר מספק אם הכונה שלו בזמן אמירת בא"י אמ"ה היתה על היין, מ"מ אם הכונה היתה על שכר ורק נתקל בלשונו יצא י"ח, וה"נ בנידון דידן.³⁴

ביאורים והערות

33. והנה המג"א [ס"ק ג] כתב דבציור שהיתה בידו כוס שכר, והיה סבור שהוא יין ואמר בא"י אמ"ה על דעת לסיים בפה"ג, וגם סיים בפה"ג אך תיקן בתוכ"ד ואמר שהכל, לא יצא לפי הרבה פוסקים, והיינו דלפי תוס' והמרדכי שהחמירו בספק ברכות יש להחמיר כאן, ולפי רש"י לא איירי הגמ' כלל בציור כזה שחתם בפה"ג ורק אח"כ תיקן, ואפשר דלא ס"ל דמהני תיקון בזה, וגם הרמב"ם מחמיר בזה כיון שבשעת אמירת בא"י אמ"ה התכוין לאמירת בפה"ג. עוד הביא המג"א מהשו"ע [סי' תפז ס"א] במי שטעה בתפילת יו"ט וחתם מקדש השבת ותיקן עצמו בתוכ"ד ואמר מקדש ישראל והזמנים, דכתב השו"ע דמהני תיקונו משום שהוא יודע שהוא יו"ט [והיינו דכשומר בא"י אמ"ה נתכוין לברך על יו"ט], ומבואר מזה שאם היה סבור שהוא שבת ורק אחרי שאמר מקדש השבת נזכר ותיקן א"ע לא יצא. ולכן כתב המג"א שהשו"ע היקל כאן רק באופן שידע שיש בידו כוס שכר, ולזה נתכוין באמירת בא"י אמ"ה, ורק לבסוף נתקל בדיבורו ואמר בפה"ג, ולזה מהני תיקון בתוכ"ד.

אמנם המשנ"ב לא נקט כהמג"א אלא נקט דלדינא מקילין בכל גווני, אף באופן שבזמן תחילת הברכה סבר שהוא יין, דכן נקטו לדינא הלבוש והא"ר והמאמר והנהר שלום והגר"א [סי' תקפב], והיינו דאין חוששין לשיטת הרמב"ם שהכוונה בזמן אמירת בא"י אמ"ה מעכבת, וגם נוקטים שספק ברכות להקל נאמר גם בברכות הנהנין ולכן יש להקל כהר"ף וסיעתו.

וכתב בשעה"צ [ס"ק ב] שהמג"א עצמו [סי' תפז ס"ה] נקט לדינא שבכל גווני מהני תיקונו, וכן כתב המשנה ברורה [סי' תפז ס"ה] לענין מי שחתם ביו"ט מקדש השבת ואז נזכר שהוא יו"ט ותיקן בתוכ"ד. [השו"ע [סי' תפז ס"א] שכתב דוקא ביודע שהוא יו"ט, אזיל לשיטתו הכא (סי' רט) שנקט בסתמא כהרמב"ם שעיקר הברכה הוא כוונת האדם בזמן תחילת הברכה, והמקור ללשון השו"ע (שם סי' תפז) "אחרי שהוא יודע שהוא יו"ט" הוא בתוס' (ברכות דף יב. ד"ה ולא), ושם אזיל בשיטת ר"י שהחמיר בציור שבזמן תחילת הברכה סבר שהוא יין, וה"נ יחמיר אם בזמן אמירת מקדש השבת סבר שהוא שבת].

34. בעיקר החילוק הנ"ל בין אם ידע שמברך על שכר רק נתקל בלשונו דמהני תיקון בתוכ"ד, לבין אם טעה וסבר שיש בידו יין, משמע מהאחרונים [פמ"ג, מחה"ש] שעיקר הדבר תלוי בכונתו בזמן אמירת בא"י אמ"ה, שאם אז נתכוין כראוי שידע שהוא שכר, ורק בזמן החתימה טעה וחתם בפה"ג, אז מהני תיקון בתוכ"ד, משא"כ אם בזמן אמירת בא"י אמ"ה סבר שהוא יין. [ולפי"ז גם אם בזמן אמירת בא"י אמ"ה ידע שהוא שכר ובזמן החתימה טעה וסבר שהוא יין ולכן חתם בפה"ג, ולא נתקל בדיבורו, ושוב נזכר בתוכ"ד שהוא שכר ואמר שהכל ג"כ מהני תיקונו. ולפי"ז מה שנקטו הפוסקים לשון נתקל בדיבורו אינו עיקר הסברה שמחמתה מהני התיקון בתוכ"ד.

קנין הלכה

בדברי המג"א סוס"ק ה במעוה בברכת פוקח עורים

כתב המג"א [סוס"ק ה] דהיכא דבעי למימר פוקח עורים וטעה בדיבורו ואמר מלביש ערומים, ותיקן בתוכ"ד ואמר פוקח עורים, צ"ע אם יצא ידי פוקח עורים. והאחרונים התקשו במה נסתפק המג"א, דמאי שנא מהצויר של השו"ע שהיתה כוס שבר בידו וטעה בדיבורו ואמר בפמ"ג דמהני תיקון בתוכ"ד.

ויש בזה שתי סיעות באחרונים:

[א] בספר נתיב חיים כתב להגיה בדברי המג"א שיצא י"ה, ולא נסתפק המג"א בזה, וגם הפמ"ג הסכים כן לדינא ונשאר בקושיא על ספיקו של המג"א.

[ב] בהגהת דגול מרכבה ובהגהת יד אפרים ביארו את הספק של המג"א, דאין זה דומה ממש לצויר שבשו"ע שבו הקלו דיצא י"ה, ואמרו בזה טעמים חלוקים:

א. הדגמ"ר כתב דבצויר של השו"ע איירי שיש כוס שבר בידו ולכן ניכר שמחשבתו היא לומר שהכל, אלא שלבסוף נתקל בדיבורו, ובוה היקל השו"ע. [וכע"ז כתב הדגמ"ר גם לענין ברכת בורא מיני בשמים ובורא מאורי האש בהבדלה, שיבואר לקמן]. משא"כ בברכת פוקח עורים אין דבר שיוכיח על מחשבתו שהיא לומר פוקח עורים, ובוה נסתפק המג"א אם מהניא חזרה תוכ"ד לתקן החתימה.³⁵

ב. בהגהת יד אפרים כתב חילוק אחר, דבשו"ע שמברך על כוס שבר ברכת בפמ"ג היא טעות גמורה, דלא שייכא עתה כלל ברכת בפמ"ג, אבל בנתכוין לומר פוקח עורים ואמר מלביש ערומים אין זו טעות גמורה, שהרי גם ברכת מלביש ערומים הוא עומד לברך, ולכן נסתפק המג"א אם מהני תיקונו לעקור את החתימה של מלביש ערומים. [ולפי דברי היד אפרים צ"ע למה לא נסתפק המג"א להלן בברכת ההבדלה וכפי שיבואר להלן].

והמשנ"ב [ס"ק ו] הביא לענין דיני ברכות ההבדלה את לשון הדגמ"ר שהבשמים בידו. ובס"י מו [ס"ק כ] לענין ברכת פוקח עורים ומלביש ערומים הביא המשנה ברורה את שתי שיטות האחרונים הנ"ל, את שיטת הנתיב חיים והפמ"ג שיצא ידי פוקח עורים, ואת שיטת הדגמ"ר והשע"ת שנקטו שהמג"א הסתפק בזה.

מעה בברכת הבדלה

כתב המג"א [סוס"ק ה] שאם אחרי ברכת היין לקח את הבשמים בידו ונתכוין לברך על הבשמים, אך בחתימת הברכה נתקל דיבורו וחתם בורא מאורי האש, ותיקן עצמו בתוכ"ד ואמר בורא מיני בשמים, יצא ידי ברכה הבשמים ויברך עתה בורא מאורי האש.³⁶ אבל אם בשעת אמירת תחילת הברכה נתכוין לברך בורא מאורי האש וחתם כן, ואח"כ נזכר שצריך להקדים ברכת בורא מיני בשמים ותיקן בתוכ"ד ואמר בורא מיני בשמים, יצא ידי ברכת בורא מאורי האש ויברך אח"כ על הבשמים, והובאו הדברים במשנ"ב [ס"ק ו].

ביאורים והערות

35. סברא זו של הדגמ"ר לכאורה טעונה ביאור, דהא אין כאן ענין שביין אדם לחברו דבעינן שתהא מחשבתו ניכרת, וכלי זה הוי דברים שבלב, אלא זה ענין שבינו לבין המקום, ומאי נ"מ אם יש מעשה המוכיח על מחשבתו, או שלבו חושב לומר פוקח עורים.

36. לכאורה צ"ע מאי שנא ממה שכתב המג"א לעיל [בסמוך] לענין ברכות השחר, דצ"ע אם יצא ידי ברכת פוקח עורים. ולפי הנתיב חיים שהובא לעיל שתיקן את הגירסא בדברי המג"א ניחא, דגם שם ס"ל להמג"א דיצא, וכן לפי הדגמ"ר שהובא לעיל ניחא, וכמש"כ הדגמ"ר עצמו דמיירי שהבשמים בידו ומחשבתו ניכרת, אך לפי היד אפרים שהובא לעיל שכתב שספיקו של המג"א הוא משום שמחוייב לברך גם ברכת מלביש ערומים, ה"נ מחוייב גם בברכת בורא מאורי האש ואין כאן טעות גמורה, וצ"ע.

קנין הלכה

בדברי מהרי"ל המובאים ברמ"א

מקור דברי הרמ"א הוא בתשובת מהרי"ל [סי' צב] המובא כאן בד"מ, והובאה גם בב"י [לעיל סוס"י רן] בשם תשובה אשכנזית. וכתב המהרי"ל שאם בירך על כוס יין בפה"ג ונתכוין להוציא גם אחרים בברכתו, שגם לפנייהם היה יין, וכאשר טעם מהכוס הוברר לו שטעמה ויש בכוס מים, יצא ידי הברכה ויכול ליקח יין נוסף ולשתות. וכתב המהרי"ל דהטעם שא"צ לחזור ולברך הוא משום שהיה דעתו לשתות יין, ועוד שלאחרים שדעתו להוציאם בברכתו יש יין לפנייהם.

ונמצא שהמהרי"ל כתב ב' טעמים להא דברכתו חלה על יין אחר שישתה:

[א] היה דעתו לשתות יין, לשון זו סתומה. ועיין ד"מ שהקשה מהשו"ע לעיל [סי' רנ"ו] במי שנמל פרי לאכלו ובירך עליו ונפל מידו ואבר, דצריך לחזור ולברך אף אם היה לפניו מאותו המין. וכתב הד"מ דצ"ל שהמהרי"ל מייירי שהיתה דעתו לשתות יין נוסף, מלבד היין שבכוס הזו, ובכה"ג כתב הב"י [סוס"י רן] בשם הראב"ד שהברכה חלה על היין הנוסף, וכן פסק הרמ"א [סי' רנ"ו].

[ב] הטעם השני שכתב המהרי"ל הוא דכיון שהברכה חלה לגבי האחרים שרשאים לשתות מהיין שלפניהם על סמך ברכתו, נמצא שאינה ברכה לבטלה, ולכן מהניא הברכה גם ליין נוסף שיקח המברך. [ומשמע שלפי טעם זה מייירי אף שלא היתה דעתו מפורשת לשתות כוס נוספת אלא בסתמא].

אמנם המג"א [ס"ק ה] הסתפק אם האחרים יצאו ידי ברכה, ואדרבה נימא דמתוך שהברכה של המברך היתה ברכה לבטלה גם הם לא יצאו י"ח, וכתב שצ"ע בזה, אך הוסיף שמדברי הרמ"א משמע שהאחרים יצאו ידי חובה. וכתב בשעה"צ [ס"ק ט] דנראה שהמהרי"ל הוצרך לשני טעמים משום שכל טעם בפ"ע לא פסיקא ליה כ"כ, דהטעם הראשון [שהיות והיתה דעתו לשתות יין נוסף] לכן חלה ברכתו על היין הנוסף, תלוי במחלוקת הראשונים, דדעת תוס' [דף ל"ט: ד"ה והלכתא] והרא"ש [סי' כ] דאפילו דעתו לשתות עוד יין הוויא ברכתו לבטלה, דלשיטתם הברכה חלה רק על מה שנתכוין בזמן הברכה. והטעם השני לא פסיקא, וכמו שפסק בזה המג"א.

אמנם להלכה נקט הרמ"א [סי' רנ"ו] דסגי בזה שדעתו לשתות יין נוסף, ועיי"ש בבית"ל [סוד"ה רק] שהביא דעת הראב"ד והשבלי הלקט דאף באופן שלא היתה דעתו להדיא לשתות עוד, רק שהיה היין לפניו, ואפילו בתוך קנקן היין, סגי בזה שתחול הברכה על שאר היין, וסיים שם הבית"ל דספק ברכות להקל, והמשנה ברורה [סעיף דידן ס"ק ח] ציין לבית"ל הנ"ל.

מה נחשב הפסק בין הברכה לשתיה

כתב המג"א [ס"ק ה] שבמהרי"ל מבואר שכאשר טעם מן הכוס ראה שזה מים, והקשה המג"א דא"כ למה היקל המהרי"ל שברכתו תחול על כוס יין אחר, נימא שהטעמה הוויא הפסק בין הברכה שבירך בפה"ג לבין שתיית הכוס השנייה. וכתב המג"א וז"ל ואפשר דס"ל דטעמה כיון שהיא ג"כ אכילה לא הוי הפסק וצ"ע עכ"ל.³⁷

כתב בשעה"צ [ס"ק יב] שאם המברך סבר שברכתו לבטלה ואמר ברוך שם כבוד מלכותו וכו' ה"ז הפסק, וכשיבוא מעתה לשתות כוס אחרת של יין יצטרך לחזור ולברך.³⁸

ביאורים והערות

37. וכן כתב החיי אדם.

38. נראה דאין כוונת המג"א לומר דאם אדם יברך [לדוגמא] בפה"ג על יין, ובין הברכה לשתיה היין ישתה מים שאין זה הפסק, אלא רק בני"ד שטעימת המים נעשתה בטעות, שנתכוין לטעום מהיין, לכן אין זה סותר כ"כ לברכת בפה"ג ואינו נחשב הפסק.

39. וכתב דזה דלא כהנהר שלום שנקט דלא הוי הפסק.

קנין הלכה

סעיף ג

מקור הדין של השו"ע שהמסופק אם בירך פטור מלברך גם בברכות הנהנין הוא ברמב"ם פ"ח הי"ד. ועיין לעיל בסימן זה [ס"א] שהבאנו דעת ר"י [תוס' ברכות דף יב. ד"ה ולא] שספק בברכות הנהנין להחמיר, וכתב המהרש"א [פסחים דף קב.]. שהטעם הוא משום דאסור ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה, והאוכל בלי ברכה מעל. אמנם להלכה נקטו הפוסקים דספק ברכות להקל גם בברכות הנהנין.

אין להחמיר בספק

כתבו הפמ"ג [פתיחה] והנשמת אדם [כלל ה] דגם אם רוצה להחמיר אינו רשאי, וכך הביא המשנה ברורה [לעיל סי' קסז ס"ק מט], וכתב הטעם לזה בשעה"צ [סי' רטו ס"ק כא], דהטעם להא דאינו רשאי להחמיר הוא משום חשש ברכה לבטלה, ולא מובעני להסוברים דברכה לבטלה אסורה מהתורה, אלא אף להסוברים דאיסורה מדרבנן, מ"מ כיון שהסמיכה חכמים על לאו דלא תשא את שם ה' אלקיך לשוא שהוא חמור משאר לאוין וגם גדול עונשו, לכן אין להחמיר בספק.

באשר יש ספק ספיקא שמחוייב לברך

כתב החיי אדם [כלל ה סעיף ו] שגם כשיש ספק ספיקא לחיובא אינו חייב לברך, וכן צידד הפמ"ג [פתיחה], והובאו דבריהם במשנה ברורה [סי' רטו ס"ק כ.],⁴⁰ והדוגמא שכתב החיי"א לזה הוא כגון שאכל פרי שלם ומסופק אם היה בו כזית, דיש בזה ס"ס לחייבו בברכה אחרונה, דספק שמא היה בו כזית וחייב לברך, ואת"ל שלא היה בו כזית, שמא הלכה שבריה מחייב בברכה אחרונה אף בפחות מכזית.

עצות שהובאו באחרונים במקרה של ספק ברכה

א [כתב בספר גן המלך [מבעל הגינת ורדים] דכיון ששיטת הרמב"ם היא שמי שברך ברכה בלבו ולא הוציא בשפתיו יצא ידי חובה, לכן בכל מקרה של ספק ברכה יתרה בלבו את נוסח הברכה, ואין בזה חשש ברכה לבטלה כיון שאינו מוציא את השם בשפתיו, וכשם שאין איסור שבועת שוא אלא כשמבטא בשפתיו. וכן כתבו המאמר מרדכי [ס"ק ה] והפמ"ג [סי' קפה א"א ס"ק א] והצל"ח [ברכות דף כ.].

ב [הפנ"י [ברכות דף יב.] כתב שיאמר בלשון אחרת, שלא בלשון הקודש, כגון בארמית, בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו', וטעמו הוא משום דשם שאינו בלשון הקודש אינו אלא ככינוי ואין בזה איסור לא תשא. אך בשו"ת רע"א [סי' כג] וכן בחידושי חת"ס [נדרים דף ב] ועוד אחרונים החמירו בזה, דנקטו דכיון שאומר את השם הזה בתוך ברכה, יש לזה דין שם גם לענין איסור ברכה לבטלה.

ביאורים והערות

40. נראה שטעמו של החי"א הוא משום שהרמב"ם [פ"י מקואות ה"ו] פסק שבספק טומאה דרבנן מקילין גם בספק ספיקא, וה"נ בכל ספק דרבנן.

ובעיקר דין זה של ס"ס בברכות, יש להקשות ממה שפסק המשנ"ב בהלכות ספירת העומר [סי' תפט ס"ק לח] בשם הפר"ח ועוד אחרונים, שמי שמסופק שמא שכח לספור באחד הימים, יכול לספור בשאר הימים בברכה משום ספק ספיקא, ספק ספר באותו יום, ואף את"ל שלא ספר שמא כל יום הוא מצוה בפ"ע. וכתב הגרשז"א [הליכות שלמה פסח פ"א הערה 24] דאין כוונת המשנ"ב משום דהוי ס"ס גמור, אלא דכיון שלפי רוב הפוסקים כל יום ויום הוא מצוה בפ"ע, לכן כל שמצטרף לזה ספק נוסף שמכנין על רוב הפוסקים ויכול לברך.

קנין הלכה

ג] הפתחי תשובה [יו"ד סי' שכח ס"ק א] הביא בשם ספר פרי תבואה שכתב שיאמר את פסוקי ויברך דוד ברוך אתה ה' וכו' עד לך ה' הממלכה, ונמצא שאמר ברכה עם שם ומלכות, ויסיים את נוסח הברכה שמסופק בה, ואין כאן חשש ברכה לבטלה כיון שאמר פסוק.⁴¹

האם ברכה מעין שלש חיובת מהתורה או מדרבנן

מרהיטת הגמרא [ריש פרק כיצד מברכין דף לה.] נראה לכאורה שברכה מעין שלש היא מן התורה, אמנם נחלקו בזה הראשונים: א] בעל הלכות גדולות [הובא בסמ"ג שהובא בב"י], כתב שחיובת מן התורה. וכן כתב בשאלות דרב אחאי גאון [פרשת יתרו], וכן כתב הרשב"א [דף לה] והרא"ש [סי' טז].

ב] תוס' [דף לה. ד"ה אלא] כתבו שלמסקנת הסוגיא נקטינן שהפסוקים הם אסמכתא, ומשמע דס"ל שחיוב ברכת מעין ג' הוא מדרבנן, וכן כתב הרמב"ם [פ"ח הי"ב], וכן כתב הסמ"ג המובא בב"י. [והקשה הסמ"ג דאם חיובת מהתורה למה לא חייבוהו לומר ג' ברכות ממש].

והשו"ע נקט כהרמב"ם שרק ברכת המזון חיובת מהתורה, אך ברכה מעין שלש אינה מן התורה. אמנם האחרונים חששו לשיטת הראשונים הנ"ל הסוברים שברכה מעין ג' חיובת מהתורה, ולכן הורו שאם אכל כדי שביעה מתבשיל של מיני דגן או מפירות ומסופק אם בירך אחריו, יאכל עוד כזית ויברך. והחזו"א [סי' לד ס"ק א] נקט שהעיקר הוא שברכה מעין ג' אינה אלא מדרבנן.

במה פירות יאכל ויתחייב במעין שלש מן התורה [להסוברים דהוי דאורייתא]

כתב החיי אדם [כלל נ ס"ו] דנראה שאין חיוב ברכת מעין ג' אלא כשאוכל שיעור שביעה. והחזו"א [סי' לד ס"ק ה] תמה דהא פירות אינם נאכלים לשביעה, ומה שייך לומר בהם שיעור כדי שביעה, ולכן כתב דמסתבר שאם אכל פירות כדרך שבג"א אוכלים חייב מן התורה [להסוברים דהוי ד"ת], וכן ביין ענין השביעה הוא להרוות צמאו וסגי רביעית.⁴² אמנם כיון שהאחרונים לא כתבו כך הניח זאת החזו"א בצ"ע.

סימן ר

סעיף א

מברכין ברכה ראשונה על כל שהוא

המקור להא דמברכין ברכה ראשונה בכל שהוא הוא בתוס' דף לט. ד"ה בצר, וכתבו זאת מסברא, דאסור ליהנות מהעולם הזה בלי ברכה, וכן כתבו הרא"ש [סי' טז] והרשב"א [דף לח:]. ומברך על כל מאכל ברכתו הראויה, דהיינו כל שהוא מזונות מברך

ביאורים והערות

41. הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב עצה זו למי שמסופק על משקה אם דינו כמים או כיוין, וכתב שיאמר ויברך דוד וכו' בפה"ג, ושוב יאמר ויברך דוד וכו' שהכל נהיה בדברו, ואין זה הפסק כיון שעושה כן כדי שיוכל לשתות.

ובספר דרך אמונה [פ"ב ביכורים ציון ההלכה ס"ק קסב] כתב שמזה שהמשנה ברורה לא הביא עצות אלו, נראה שחושש בהן שנראה כברכה לבטלה.

42. וכלשון המג"א [סי' רי ס"ק ה] דשביעה דשתייה היינו רביעית, וכן הוא גם בנשמ"א [כלל נ].

קנין הלכה

במ"מ, וכל שהוא פרי העץ מברך בפה"ע.⁴³

שיעור ברכה אחרונה ביין שרף

הפוסקים נחלקו בשיעור ברכה אחרונה ביין שרף:

א] המ"ז [ס"ק א] כתב דבשתיית יין שרף מברכין ברכה אחרונה בשיעור פחות מרביעית, שהרי אין דרך בני אדם לשתות רביעית יי"ש, אלא השיעור הוא כשיעור שרוב בנ"א רגילים בו.⁴⁴

ב] והמג"א [סי' קצ"ט] הביא דיעה כזו ונחלק עליו, וכתב דלא מסתבר לחלק בזה בין סוגי משקים שונים, דא"כ נחלק כן גם בין יינות חלוקים, אלא כך נקבעה הלכה דשיעור כל המשקין ברביעית, ורע"א ציין לדברי המג"א.

אכל חצי זית משבעת המינים וחצי זית של מאכלים אחרים

כתב המג"א [ס"ק א] בשם הכנה"ג שאם אכל כחצי זית משבעת המינים [שבכמה אחרונה שלהם מעין ג' כשאוכל כזית] וכחצי זית משאר מאכלים [שבכרתן בנ"ר, כשאוכל כזית מהם], מברך בנ"ר, וכתב המג"א דנראה שה"ה בחצי זית פת וחצי זית שאר מאכלים.

ובשעה"צ [ס"ק ב] הביא את טעמו של הכנה"ג, דצירף בזה דעת ר"י בעל התוס' [דף לט. ד"ה בציר] שהובא ברא"ש [סעיף מז] ובטור, הסובר שיש לברך בנ"ר גם כשאוכל פרי מז' המינים אם הוא פחות מכזית, וכיון שאכל כזית יש צד לומר שגם הרא"ש יודה שמברך, וסיים הכנה"ג דברכת בנ"ר "אכל מילי שייכא", ומבואר בסוף דברי הכנה"ג שגם במאכלים שבכרתן מעין ג' [א"ג אף בפת] שייכא ברכת בנ"ר, וכמבואר להלן.

ורע"א בהגהתו הקשה שבמג"א [סי' רח"ט] כן משמע שבכרת בנ"ר אינה פוטרת מעין ג', וא"כ איך נצרך חצי זית של פרי מז' המינים לברכת בנ"ר.

אמנם מדברי הכנה"ג הנ"ל מתבאר דברכת בנ"ר שייכא בכל המאכלים, אך כשאוכל כזית תיקנו חכמים שלא יהא די בברכת בנ"ר אלא יברך מעין ג', אבל כשלא אכל כזית לא גרע ז' המינים משאר אוכלין דשייכא בהו ברכת בנ"ר.

שתה חצי רביעית יין וחצי רביעית שאר משקין

כתב בשעה"צ [ס"ק ד] דיש להסתפק מה יעשה מי ששתה חצי רביעית יין וחצי רביעית משאר משקין, דאם היה פשוט לן ששיעור ברכה אחרונה על משקין הוא ברביעית א"כ היה מברך בנ"ר, דומיא דמי שאכל חצי זית מז' המינים וחצי זית משאר מאכלים שבכרתו בנ"ר כמובא לעיל, אך כיון שיש ספק, דאפשר ששיעור ברכה אחרונה במשקין הוא בכזית, כמבואר בשו"ע [סוף סעיף זה], א"כ להק' צד נתייבחה החצי הרביעית יין בברכת מעין ג' ותו לא שייכא בו ברכת בנ"ר.⁴⁵

ביאורים והערות

43. לאפוקי דעת רבינו יונה [סוף דף כז. ד"ה אני] שכתב דעל כל שהוא מברך שהכל, בכל סוגי המאכלים. [ודעת השאילתות דרב אחאי, (מובא בכל בו), שאין מברכין כלל על פחות מכזית, ועיין במור וקציעה, אך לא קיי"ל כדבריו].

44. בסוף דברי הט"ז כתב ועוד דהא יש אומרים שבכרת בנ"ר אינה צריכה שיעור [כך גירסת היד אפרים והנזירות שמשון] דהא תוס' נסתפקו בדבר, דעיי"ש בתוס' שר"י כתב דמברכין בנ"ר אפילו בציר משיעורא.

45. בשו"ת אג"מ [ח"א סי' עד] כתב דהעיקר לדינא שיברך בנ"ר, כיון שבכרת בנ"ר שייכא גם על יין, אלא שאין די בה וצריך לברך מעין ג', ולכן אם בירך בנ"ר על רביעית יין הוי ברכה לבטלה כיון שצריך לברך מעין ג', אבל כששתה פחות מרביעית הרי לא יברך מעין ג', מחמת הספק שמא שיעורו ברביעית, וכשאינו מברך בפועל, למה לא יברך בנ"ר.

קנין הלכה

אכל חצי כזית פת וחצי כזית פרי משבעת המינים

האחרונים נחלקו בדיון מי שאכל כחצי זית פת וכחצי זית משבעת המינים:

- א. הגר"ז [סדר ברכת הנהנין פ"ח סעיף ז] כתב שמברך ברכה מעין ג'.
- ב. הקיצור שו"ע [סי נא סעי' ד] וכן הבן איש חי והקפ החיים [סי' רח ס"ק ד] כתבו שיברכו בגר"ר.

האם מצטרפין מאכל ומשקה לברכה אחרונה

לענין אוכל ומשקה אי מצטרפין, יש לדון מצד שתי סברות חלוקות:

- א. יתכן שטבע הנאת מעיו של האדם מהמאכל שונה מטבע הנאתו מהמשקה, ולכן אינם מצטרפין יחד לשיעור.
- ב. קיי"ל בעלמא שדברים שאינם שווים בשיעורם אינם מצטרפין זה לזה.

ויש בזה כמה אופנים:

א [האוכל מאכל ושותה משקה, כתב המג"א דאין מצטרפין, ולמד זאת מהלכות יוה"כ דאכילה ושתייה אינם מצטרפין, והמשנה ברורה העתיק את דברי המג"א. [ובשעה"צ (ס"ק ה) ציין שהא"א והחמוד משה פקפקו דאולי רק לענין יוה"כ לא מצטרפי כיון שחיובא דיוה"כ תלוי ביתובי דעתיה, משא"כ לענין ברכות הנהנין. והמג"א סובר שתכונת המאכל והמשקה שונה זה מזה גם לענין ברכת הנהנין].

גם בשר והרוטב שלו אין מצטרפין, כיון שהרוטב נפרד מהבשר ואינו מעורב עמו.

ב [ירק וציר שעל גבו מצטרפין, דכן מצינו גם לענין יוה"כ [יומא דף פ:]; דכל אכשורי אוכלא כאוכלא, דמשקה הנטפל לאוכל ובא לשפר את טעמו חשיב כאוכל. והחיי"א [כלל נ סעיף יז] השיג על המג"א משום דבתו"י [יומא שם ד"ה קמ"ל] כתבו דרק לענין יוה"כ הוא כאוכל, אך לשאר דברים כגון לענין חיוב נט"י בדבר שטיבולו במשקה הוא כמשקה, והובאו דברי החיי"א בשעה"צ [ס"ק ח]. אך השעה"צ ציין לדברי הרמב"ם [פ"ב שביית עשור ה"ז] שכתב על הלכה זו "מפני שמכשירי האוכל המעורבים עם האוכל כאוכל הן חשובים", ומשמע שאין זה נוגע אלא לדיני יוה"כ.

ג [שרה פיתו ביין, כתב המג"א שהיין מצטרף לכזית, ולמד זאת מתוס' [זבחים דף קט. ד"ה עולה] שכתבו כן להדיא.

ד [מי שלקות שברכתם כברכת השלקות, כתב החיי"א שיש להסתפק אם מצטרפין לשלקות לשיעור ברכה אחרונה. והובאו דבריו במשנה ברורה [ס"ק א].

ביאורים והערות

ונראה שהמשנ"ב סובר דאף שברכת בג"ר שייכא בכל המאכלים, מ"מ כל שנתחייב המאכל בברכה מעין ג' הופקע לגמרי מברכת בג"ר. [ומי ששתה רביעית יין ואינו יודע לברך מעין ג' ויודע שלא יגיע לידו סידור עם נוסח הברכה עד שיעבור שיעור עיכול, אפ"ה לא יברך בג"ר. ובשו"ת אג"מ הנ"ל כתב בפשיטות שבכה"ג יברך בג"ר]. ולכן נסתפק השעה"צ דלהך צד שכלפי שמיא גליא שנתחייב בכזית, לא שייכא בו כלל ברכת בג"ר. וזה גם הביאור בספיקו של השעה"צ [סי' רח ס"ק ע] לגבי דין יין פוטר שאר משקין בשתה כזית יין ורביעית בשאר משקים, דגם שם סובר השעה"צ דהגדר הוא דאם כזית יין מחוייב ברכה אחרונה, זו היא גם ברכתו של הטפל ולא שייכא ב' ברכת בג"ר. [ומסתבר גם שהשעה"צ נוקט שאם שתה רביעית יין ורביעית משאר משקין ואינו יודע נוסח ברכת מעין ג', אין שאר המשקין מחייבים אותו לברך בג"ר, דברכת העיקר היא ברכתם אף כשאינה נאמרת בפועל].

46. בקצות השולחן [סי' נא בדה"ש ס"ק יא] תמה מה יהא נוסח הברכה, דלא שייך לומר על המחיה כיון שאין זה מתאים לפרי העץ, ולא שייך לומר על העץ כיון שאינו מתאים למיני דגן.

47. ויש שהעידו דכן נקט הגרש"ז אויערבאך ז"ל למעשה [הליכות שלמה פסח פ"ב ס"י], ושכך הורה גם הגר"ש אלישיב זצ"ל.

48. בשו"ת אג"מ [או"ח ח"א סי' עה] תמה דנהי דמי שלקות ברכתו בפה"א מ"מ שיעורן ברביעית, ואיך יצטרפו למאכל והרי אין שיעורן

קנין הלכה

והחזו"א [מבול יום סי' ד ס"ק יט] כתב דענין צירוף משקה לאוכל אם הוא בדרך אכילה, מצטרף המשקה לאוכל ושיעורו בכזית, ואם הוא בדרך שתייה אינו מצטרף ושיעורו ברביעית.

אכילת כזית בכדי אכילת פרס

כתב המג"א [ס"ק א] דנראה דאין חיוב ברכה אחרונה על כזית אלא אם אכלו בכדי אכילת פרס.⁴⁹ וכתב דכן משמע מרש"י [דף לט.]. שאמר דאכילה בכזית, וה"נ יש לומר דאכילה בכדי אכילת פרס, ובזמן ממושך יותר לא מייטבא דעתיה. [וכן נראה מדברי האבודרהם [בב"י סי' רח] לענין תערובת קמח דגן עם קמח קטניות, דאין מברך בהמ"ז או על המחיה אלא אם יש בקמח הדגן שיעור כזית בכדי אכילת פרס].

ואף שהכנה"ג דן לומר אולי רק לענין יוה"כ בעינן כדי אכילת פרס, דבעינן יתובי דעתיה, משא"כ לענין ברכה אחרונה, אך כתב המג"א דכיון דחזו"א שכל איסורי אכילה שבתורה שוין ליוה"כ, ה"נ בנידון ברכה אחרונה.

כמה הוא כדי אכילת פרס

הראשונים נחלקו בשיעור אכילת פרס:

- א. רש"י סובר ששיעורו כדי אכילת ד' ביצים.
 - ב. הרמב"ם סובר ששיעורו כדי אכילת ג' ביצים.
- וכתב המשנה ברורה דכיון שהנידון כאן הוא בענין ברכות דרבנן, שהרי האוכל כזית אפילו פת אינו חייב אלא מדרבנן, לכן יש להקל כהרמב"ם דאם שהה יותר מכדי אכילת ג' ביצים אינו מברך ברכה אחרונה.

האוכל פת כדי שביעה

כתב הפמ"ג דנראה דמי שאכל פת בשיעור שביעה חייב בברכת המזון מן התורה, אף אם לא אכל כזית בכדי אכילת פרס, דסו"ם שבע מאכילתו. וכתב ע"ז בשעה"צ [ס"ק י] דאין זה ברור, דהא כתיב ואכלת ושבעת, ולכן בעינן שיאכל כזית בכדי אכילת פרס. והוסיף דסגי בזה שכזית אחד יאכל בכדי אכילת פרס, וסיים ודו"ק.⁵⁰

שיעור הצירוף בשתייה

בשו"ע [סי' תרי"ב] הביא ב' דיעות אם שיעור הצירוף בשתיית משקין הוא בכדי שתיית רביעית, שיטת הרמב"ם [פ"ד שביתת העשור ה"ב ע"פ תוספתא יומא פ"ד] ושיטת הראב"ד [פ"י תרומות ה"ג]. והנה כתב בשעה"צ [ס"ק יא] דלענין יוה"כ שייך לומר

ביאורים והערות

שוה.

49. ומשערין מתחילת האכילה הראשונה עד סוף האכילה השנייה, ולכן חולה שהוצרך לאכול לשיעורין אינו צריך להקפיד שההפסקה בין האכילות תהא כשיעור אכילת פרס, אלא משערין גם את זמן האכילה עצמה, כן כתב החזו"א [סי' לט ס"ק יח], וכתב שלשון המשנה ברורה [סי' תריח ס"ק יט וכו'] אינו מדויק. וכתב בשו"ת שבט הלוי שלענין ברכה אחרונה משערין מתחילת הבליעה של המאכל ולא מתחילת הלעיסה, כיון שכתב החת"ס שברכה אחרונה היא על הנאת מעיו. [ולענין מצות אכילת מצה נחלקו פוסקי דורינו אם משערין מהלעיסה או מהבליעה].

50. משמע שהיה להשעה"צ צד לומר דבעינן שכל שביעתו תהא מ"אכילה" דהיינו מכזיתים שיאכל בכדי אכילת פרס, אמנם למעשה לא נקט כן וסגי בכזית אחד בכא"פ, ומלבד זה יאכל פת ויחזור ויאכל עד שישבע.

ויש לעורר דלפי השעה"צ האוכל בסעודה פת עם שאר דברים ושבע, יקפיד שאכילת הפת תהא בכא"פ.

קנין הלכה

שתה ושתה וחזר ושתה ואעפ"כ היה זה בכדי שתיית רביעית, דלענין יוה"כ החיוב הוא במלא לוגמיו, דבארם בינוני הוי רוב רביעית. אבל לענין ברכות שאין מברך ברכה אחרונה אלא בשיעור רביעית, לכאורה כל ששתה והפסיק וחזר ושתה כבר לא היה בכדי שתיית רביעית. וכתב השע"צ שנראה דכיון שדרך בנ"א לשותות כוס בב' פעמים, והשותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגון, לכן מסתבר דכשאמר כדי שתיית רביעית היינו כדרך בנ"א השותים ומפסיקים מעט וחוזרים ושותים, וכתב דזה דלא כהנשמת אדם. והמנהג הוא להצריך כדי שתיית רביעית, אך הגר"א נקט שהעיקר ששתייה מצטרפת בכדי אכילת פרס.

השותה משקין חמים

לענין השותה משקין חמים כגון תה וקפה, הביא המשנה ברורה דיש בזה מחלוקת רבה בין האחרונים, שהרי אין הדרך לשתותם בכדי שתיית רביעית. [ולדעת הגר"א שהכריע דשתיית משקין היא בכדי אכילת פרס, משכח טפי שישתה רביעית משקה חם בכא"פ].

ונקטו רוב האחרונים [מחה"ש, חיי"א ודה"ח] שלא לברך ברכה אחרונה כלל, וכן המנהג. והוסיף המשנ"ב דאנשי מעשה משיירין שיעור רביעית שיצמנן מעט ויוכלו לשתות בכדי שתיית רביעית. והוסיף דבדאי דנכון לעשות כן לדעת הגר"א שמעיקר הדין שיעורו בכדי אכילת פרס, אלא דנכון לחוש להסוברים שהוא בכדי שתיית רביעית, ולכן נכון לשייר בכוס שיעור רביעית ולשתותו בכדי שתיית רביעית.

שיעור אכילת פרס כיצד משערין

כתב המשנ"ב [סי' תריח ס"ק כא] לגבי חולה הצריך לאכול לשיעורין ביוה"כ, שלפני יוה"כ יראה בשעון כמה זמן הוא שוהה באכילת ד' ביצים, וכשיעור זה ימתין ביוה"כ בין אכילה לאכילה. ומשמע מלשון זה שמשערין בכל אדם בנפרד את קצב אכילתו, אך החזו"א [סי' לט ס"ק יח] כתב דמשערין באדם בינוני.

דין בריה

תוס' [דף לט. ד"ה בצר] והרא"ש [סוף סי' מז] ושאר הראשונים הביאו את הירושלמי שמבואר בו דריו"ח אכל זית ובירך עליו ברכה אחרונה, אף שהגרעין ממעט משיעור הכזית, הואיל והוי פרי כברייתו, דהיינו פרי שלם. ובגמ' [דין הובא המעשה שריו"ח אכל זית מליח, והקשו בגמ' דאין כאן כזית שהרי נלקח ממנו הגרעין, ותרצו שהיה כזית גדול. ונסתפקו תוס' והראשונים אם הבבלי חולק על הירושלמי ואינו סובר דמברכין על בריה ברכה אחרונה, או דשני מעשים הוו, ומחמת הספק כתבו דנכון להזהר שלא לאכול בריה פחותה מכזית.

ונחלקו הראשונים בדעת הירושלמי אימתי הוי בריה:

[א] תוס' [יומא דף עט. ד"ה ולא] והרשב"א [ברכות דף לט. כתבו דאם הובא לו זית שלם, לא חשיב בריה אלא אם אכלו עם הגרעין, אך אם אוכל רק את האוכל וזורק את הגרעין לא חשוב בריה, והיינו דבעינן שיאכל הכל, גם מה שאין הדרך לאוכלו.

[ב] הרא"ש [סי' מז] כתב דאם הובא לפניו זית שלם ואכל את כל האוכל שבו, ה"ז בריה אף שזרק את הגרעין ולא אכלו.

[ג] רבינו יונה [דף כז: בדפי הרי"ף] כתב שאם הוא פרי שאין דרך לאוכלו עם הגרעין כגון זית לא הוי בריה [משא"כ פרי שדרך לאוכלו עם הגרעין כגון ענבים, ה"ז בריה אם אכלו עם גרעיניו].⁵¹

קנין הלכה

ונסתפק הדרכי משה בדעת רבינו יונה מה סובר בפרי שאין דרך לאוכלו עם הגרעין והוא אכלו עם הגרעין, האם סובר דבכה"ג הוא בריה, וכהרשב"א, [ומה שכתב דלא הוא בריה הוא משום שבהדרג כלל אין אוכלין אותו עם הגרעין], או דאפילו אכלו עם הגרעין אינו בריה, דבטלה דעתו אצל כל אדם וה"ז כאילו לא אכל את הגרעין. והרי"ף והרמב"ם לא הביאו כלל דין בריה, ונראה מזה דלא ס"ל הך דינא כלל, אך השו"ע כתב דנכון להזהר שלא להכנס בספק ולא לאכול בריה.

הרמ"א כתב דלא הוא בריה אלא אם אכלו כמות שהוא, אבל אם לקח הגרעין ממנו לא הוא בריה. וכתבו הדברי חמודות והגר"א דזה כשיטת תוס' ביומא והרשב"א שצריך לאכול גם את הגרעין, ולא כהרא"ש שכתב שאם הובא לפניו שלם ונטל ממנו הגרעין ואכל את האוכל הוא בריה.

והמג"א [ס"ק ד] כתב די"ל שהרמ"א פסק כהרא"ש, ומיירי בענבים ורימונים שהדרך לאכול גם את הגרעינים, ולכן אם נטל מהם את הגרעין לא הוא בריה. אך לענין הלכה כתב המשנה ברורה [ס"ק ט] שגם בפרי כגון זית שאין דרך לאוכלו עם הגרעין, מ"מ אם הסיר את הגרעין ואכל רק את האוכל לא הוא בריה, וצירף לזה את דעת הרי"ף והרמב"ם שלא הביאו כלל דין בריה.

אכל את האוכל שבפרי ואת האוכל שבתוך הגרעין

כתב המג"א [ס"ק ד] שאם אכל את האוכל שבפרי וגם את האוכל שיש בתוך הגרעין, וזרק את קליפת הגרעין, ה"ז בריה אף להרשב"א שהצריך לאכול את הגרעין. ומשמע שכוונתו לומר שאף לפי תוס' [יומא] והרשב"א מיקרי שאכלו עם הגרעין, דלא מסתבר לומר שריו"ח אכל גם את קליפת הגרעין, וכן כתב הא"ר. [ולהרא"ש פשיטא דבכה"ג הוא בריה, דלשיטתו סגי בזה שאכל רק את האוכל וא"צ כלל לאכול את הגרעין].

והמשנה ברורה [ס"ק ט] הביא את הדין הזה של המג"א, והוסיף בשעה"צ דאף שהמאמר מרדכי פקפק מאד בדין זה שהרי פשטות לשון תוס' ביומא והרשב"א הוא דאכלו עם הגרעין בשלימות, מ"מ העתיק דברי המג"א כיון שכמה אחרונים העתיקו דבריו.

פרי שנתבשל ונפלו ממנו קצת פירורים

כתב המג"א [סוס"ק ד] בשם מהרא"י [הגהות שער דורא] והובא בב"י [יו"ד סי' קא] שכריה שהתבשלה ונפלו ממנה קצת פירורים עדיין מיקרי בריה. וכתב המג"א דסבירא ליה כהרא"ש שדי בזה שאוכל מה שדרך לאכול מהפרי, וה"נ כיון שרגילות הוא שנופלים מהפרי קצת פירורים ע"י הבישול, ה"ז נקרא שאוכל מהפרי מה שדרך לאכול ממנו.

ומתוך זה שהמג"א כתב שדין זה של המהרא"י הוא רק לפי הרא"ש, כתב המשנ"ב [ס"ק ח] להלכה דכצויר זה אין זה בריה, שהרי הרמ"א לא פסק כהרא"ש. ובשעה"צ [ס"ק כג] צירף לזה דעת הרי"ף והרמב"ם דלא ס"ל כלל דין בריה.

הביאו לפניו פרי שלם וחילקו לשנים

כתב השעה"צ [ס"ק כא] בשם החי"א דכל שחילקו לשנים לפני אכילתו לא הוא בריה.⁵²

52. בספר בן איש חי [שנה א פ' מטות] כתב דה"ה אם לא הכניס את הפרי בשלימות לפיו, רק אכל ממנו מעט מעט כשאוחזו בידו לא הוא בריה, וכן כתב בספר וזאת הברכה בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש טבת תשע"ז

או"ח סי' רג-רד, רו

מיוסדות על טור וב"י וד"מ, שו"ע ט"ז ומג"א, משנ"ב שעה"צ וביאור"ל

סימן רג סעיף ב

- א. (1) כיצד מברכין על תותים הגדלים בסנה?
(2) וכיצד על הגדלים באילן?
(3) ומה מברכין על שטעניל נוסל הגדלים על עצי יער?
- ב. מהי הגדרת הרמ"א מה מיקרי עץ ומה אינו מיקרי עץ?
- ג. מי שמוציא עליו מעצו האם מיקרי עץ אף אם הוא גבעול דק?
- ד. באר על פירות דלהלן, מה ברכתן ומה הטעם;
(1) פרי שקורין ברוימבערין וערפערט?
(2) פירות אדומים שקורין פאזימקעס הגדלים בתוך היערות?
(3) פירות אדומים שקורין פאזימקעס הגדלים בגינות?
- ה. (1) פירות שגדלים על אילנות קטנות, פחות מג' טפחים, כמו יאגד"ש שחורים, האם ברכתן העץ או האדמה?
(2) מיני יאגד"ש וזורעווינעס, שמוצצין מהן המשקה וזורקין הקליפה, האם ברכתן האדמה או שהכל?
(3) ומה הדין בקאלינעס שגדלי באילן ואין האוכל ראוי כלל?

סעיף ד-ה

- ו. פירות קטנים כתפוחים ואגסים הגדלים באילני סרק, ואין ראויין לאכול חיון רק ע"י בישול וטיגון, מה ברכתן;
(1) כשגדלים מאליהן בלא זריעה ונטיעה?
(2) כשגדלים ע"י זריעה ונטיעה?
(3) ומה בין פירות אלו לתותים דסעיף ב?
- ז. (1) אגוזים קטנים הנלקטים מעצי היער, מה מברכין עליהם ומה הטעם?
(2) פירות הגדלים על קוצים או על אטדין, האם מברכין עליהם העץ?
ח. ענבים קטנים שרגילים להמצא בהדסים, מה ברכתן ומה הטעם?

סעיף ו

- ט. כיצד מברכין על הזנגוויל באופנים דלהלן;
(1) זנגוויל חי כשהוא רטוב?
(2) זנגוויל חי כשהוא יבש?
(3) זנגוויל רטוב שמרקחין אותו בדבש?
(4) זנגוויל יבש שמרקחין אותו בדבש?
(5) זנגוויל שצולין ואוכלים אותו לרפואה?
(6) זנגוויל שכותשין אותו עד שאינו ניכר, האם איבד ברכתו הראשונה, ומאי שנא מבשמים?
- י. (1) מה מברכין על פלפלין יבשין שמרקחים אותם?
(2) מה מברכין על ציטוואר?
(3) מה מברכין על מרקחת של חזרת?
(4) ומה מברכין על מרקחת של צנון?
- יא. עלים או ירקות שאינם ראויין לאכול חי וריקחן עכו"ם, האם נאסר משום בישול עכו"ם, ומה הטעם?
(1) בזנגוויל?
(2) עלי ורדים או שאר מיני פירות או ירקות?

סעיף ז

- יב. (1) בשמים שחוקים ונימוחים לגמרי, המעורבים עם סוכר, האם ברכתן כהבשמים או כהסוכר, ומה הטעם?

2) כשמערבין הרבה סוכר עם אינגבר כתוש [לפעולת מעיים], מה העיקר ומה הטפל, ומה הברכה?

סעיף ח

- יג. 1) צנון שאוכלו בעודו רך, האם ברכתו האדמה או שהכל, ומה הטעם?
2) צנון מר שאין דרך לאוכלו בלא פת, האם ברכתו שהכל או האדמה?

סימן רד סעיף א

- יד. 1) פת או תבשיל שנתקלקל לגמרי, האם מברכין עליו?
2) פת שעטיפשה שנתקלקל קצת ע"ז, מה ברכתו?
3) מה מברכין אחר המזון בפת שעטיפשה, ברכת המזון או בורא נפשות?
טו. 1) נובלות, שהם תמרים שע"י החום נתבשלו ונתיבשו, מה ברכתן?
2) מה מברך על הגובאי?
3) האם מברכין על המלח, ומה הטעם?
4) מה מברך על מרק בשר כשבישלו גם עם ירקות?
5) מה בין כמהין ופטירות, ומה ברכתן?
6) קורא, הניתוסף באילן דקל בכל שנה, האם מברכין עליו?
טז. 1) מה הנפק"מ בין קטניות של גינות לקטניות של שדות?
2) מה מברך על קטניות רטובין של גינות?
3) מה מברך על קטניות רטובין של שדות?
4) מה מברך על קטניות של שדות שבישלו?
5) ומה מברך על השרביטין כשאוכל אותם לבד בלי הקטניות?
יז. 1) מה מברך על שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהן?
2) ומאי שנא משאר אילנות דמיד כשיוציאו פרי חשיב פרי?
יח. 1) מהו שחת?
2) ומה הטעם ברכתו שהכל?
3) פרי האדמה שעדיין לא נגמר הפרי, מה ברכתו?
יט. 1) מה מברכין על קמח?
2) שכר תמרים - האם ברכתו העץ או שהכל, ומה הטעם?
3) שכר שעורים - האם ברכתו מזונות או שהכל, ומה הטעם?
4) ומה הדין במי שעורים שמבשלין לחולה?
כ. 1) מה מברך על עלים חמוצים?
2) ומה מברך על עלי חסה?
3) כמון וכסבור, רטובים או יבשים, האם מברכין עליהם, ומה הטעם?
4) ומה הדין אם ריקחו בדבש?
כא. חומץ יין שעירבו במים עד שראוי לשתותו, מה ברכתו?

סעיף ב

- כב. האם מברך על חומץ כששותהו לבד;
1) בחומץ חזק שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ?
2) בחומץ שאינו חזק כ"כ?

סעיף ג-ד

- כג. 1) יין שהתחיל להחמיץ, וריחו חומץ וטעמו יין, מה מברכין עליו?
2) אם טעמו עדיין קצת יין וקצת חומץ ובני אדם נמנעין לשתותו כבר, מה מברכין עליו?

סעיף ה

- כד. 1) השותה שמרי יין לבד בלי מים, מה מברך עליהם?
כה. 1) אם נתן שלשה מדות מים על השמרים - ביינות שלהם שהיו חזקים או שלנו שאינם חזקים - ומצא ארבעה, מה ברכתו?
2) ומה ברכתו אם מצא פחות מארבעה?
3) להכרעת המחבר והרמ"א, איך משערים מזיגת יין במים שישאר ברכתו הגפן?
כו. 1) ביין צימוקים שלנו שנשרה מתחילה הצימוקים עם מים, האם אפשר להוסיף מים?
2) ביין עצמו שיצא מדריכת ענבים, כמה מים מותר להוסיף עליו שישאר ברכתו הגפן?

3) יין שהוסיפו עליו יותר ממה שמותר, ונשאר עדיין טעם יין, מה ברכתו, והאם אמרינן כאן טעם כעיקר?

סעיף ו

- כז. דיני ברכת התמיד ;
(1) כשהחרצנים נדרכו בקורה, ונתן שלשה מידות מים, כמה צריך שימצא שיהא ברכתו הגפן, ומה הטעם?
(2) נדרכו ברגל, כמה צריך שימצא שיהא ברכתו הגפן, ומה הטעם?
(3) ומה הדין בחרצנים של צימוקים?
כח. זגים שנתנו עליהם תאנים לחזק כח היין הנשאר בהם ולהוסיף באדמומיתו, והם הרוב ;
(1) מה מברכים על המשקה היוצא מהם, ומה הטעם?
(2) ומה טעם אין לו דין שריית תאנים?
(3) איך יש לנהוג לענין ברכה אחרונה?
(4) האם מקדשין עליו?
(5) והאם מבדילין עליו?

סעיף ז

- כט. השותה מים באופנים דלהלן, האם מברך שהכל ;
(1) אם אינו צמא אבל החיך נהנה מהמים?
(2) השותה בבוקר סוגי מים לרפואה?
(3) שותה כדי להצטרף לזימון או כדי להתחייב בברכה אחרונה?
(4) שותה אחר ברכת המזון כדי להשרות המזון שבמעיו?
ל. נתקע לו דבר מאכל בגרונו או בושט, ורוצה להוריד באופנים דלהלן, האם צריך לברך ;
(1) כששותה מים?
(2) כששותה משקים שהחיך נהנה?
(3) כשאוכל חתיכת פת וכדו' שהחיך נהנה?

סעיף ח-ט

- לא. האוכל או שותה אכלים או משקים לרפואה, האם מברך עליהם תחילה וסוף, ומה הטעם ;
(1) כשיש להם טעם טוב והחיך נהנה?
(2) כשאין לו מהם הנאה כלל, ומתרפא על ידם?
(3) כשאין להם טעם טוב ואינם רעים?
לב. 1) אם אונסים אותו לאכול או לשתות, והחיך נהנה, האם מברך?
2) אם מוכרח לאכול איסור או בזמן איסור מפני הסכנה והחיך נהנה, האם מברך?
3) ומה בין אונס למוכרח?
4) וכשאוכל איסור מפני הסכנה ונפשו קצה עליו האם צריך לברך?
לג. 1) מאי שנא הכא מהדין דכפאוהו לאכול מצה שיצא?
2) ומה הנפק"מ בין הטעמים?

סעיף י

- לד. 1) דבש דבורים, מה מברכין עליו?
2) החולקים בדבש תמרים, מה דעתם בדבש דבורים?

סעיף יא

- לה. מיני פירות המרוקחים בדבש כדי שיהיו ראויים לאכילה, מה מברכין עליהם ;
(1) כשהם כתושים וניכר מהותו ותארו?
(2) כשנימוחו לגמרי עד שנפסד צורתם?
לו. 1) עלי ורדים המרוקחים בדבש, מה מברכין עליהם, ומה הטעם?
2) מה טעם אין הדבש עיקר, כיון שאינן ראויין לאכילה בלעדיו לא חי ולא מבושל?
3) דבש שנותן לתוכו בשמים כתושים כדי לתקנו, מה ברכתו?
4) ומה מברכין על בשמים שמרקחן בדבש?
5) שקדים המחוּפּין לגמרי בסוכר, מה מברכין עליו, ומה הטעם?
לז. מרקחת שאין בריאים רגילים לאוכלו, ואינו אלא לרפואה, האם מברך עליו שהכל או ברכה הראויה לו, ומה הטעם?

סעיף יב

- לח. (1) דבר שנותנין אותו למאכל כדי לדבק או לריח או לצבע, האם נעשה לעיקר או מיקרי טפל?
- (2) דבר שנותנין אותו למאכל לטעם, ממניי דגן או שאר דברים, כשיש ממשות וכשאינ ממשות, האם נעשה לעיקר או מיקרי טפל?
- (3) מיני מתיקה מדבש שמכניסים קמח לדבקם, מה ברכתם?
- (4) לסוברים שכשמכניסים דבר לטעם מברכין עליו, מה הדין אם מכניסים בשמים למרקחת כדי שיתן טעם?

סעיף יג

לט. מי שלמד ואינו יכול לברר מה מברכין על המאכל, האם יברך שהכל או יפטרנו בסעודה?

סימן רו סעיף א

- מ. טעה בברכות כדלהלן, האם יצא, ומה הטעם ;
- (1) בירך בשוגג או במזיד על פירות האילן 'האדמה'?
- (2) בירך על פרי האדמה 'העץ'?
- (3) בירך העץ על פירות הגדלים על העץ וברכתן האדמה כיון שהעץ אינו מתקיים בחורף?
- (4) בירך העץ על פירות הגדלים על האילן וברכתן האדמה משום דלא נגמר הפרי או שאינ עיקר הפרי?
- (5) בירך האדמה על פירות האדמה חיים כשטובים מבושלין יותר מחיים שברכתן בחי שהכל?
- (6) בירך שהכל על העץ או האדמה, או על פת ויין?
- מא. מה מברך כשיש לו ספק ;
- (1) כשהוא מסופק בפרי אם הוא פרי העץ או האדמה?
- (2) כשספק לו מצד הדין?
- (3) כשספק לו מחמת שלא למד?

סעיף ב

- מב. כשמונחים לפניו פרי העץ ופרי האדמה ;
- (1) מה יש לו לברך, ואיזה ברכה קודם?
- (2) בירך האדמה ולא נתכוין לפטור העץ, האם מברך גם העץ?
- (3) בירך האדמה ונתכוין לפטור העץ, האם צריך לברך גם העץ?
- (4) ואיך יכול לצאת כל הדעות?
- מג. היה לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו האדמה, ובירך שהכל ונתכוין לפטור האדמה, האם יצא?

סעיף ג

- מד. (1) כמה מותר להפסיק בשתיקה בין הברכה לאכילה, לכתחילה ובדיעבד?
- (2) האם מותר לומר מילה אחת בין הברכה לאכילה שלא לצורך הברכה, לכתחילה ובדיעבד?
- (3) האם מותר להפסיק מפני הכבוד והיראה, לכתחילה ובדיעבד?
- (4) האם מותר להפסיק לעניית אמן קדיש קדושה וברכו?
- מה. (1) מי שבירך על מאכל ולאחר שבירך נמאס בעיניו, האם חייב לאכול?
- (2) מי ששופך קצת מים מכוסו, האם ישפוך לפני שמברך או אח"כ, ומה הטעם?
- (3) האוכל אגוזים, האם יברך לפני ששובר האגוז או אח"כ, ומה הטעם?
- מו. (1) האם סגי לברך בהרהור?
- (2) האם צריך להשמיע לאזניו, לכתחילה ובדיעבד?
- (3) האם צריך להוציא בשפתיו?

סעיף ד

- מז. דבר שמברך עליו לאכלו או להריחו ;
- (1) מה הטעם שצריך לאחוזו בידו?
- (2) האם האחיזה מעכבת?
- (3) באיזה יד אחוזו, ומה הטעם?
- (4) איטר יד, באיזה יד אחוזו?
- (5) האם אפשר לאחוז הפרי בסכין שתוחב בה?

סעיף ה

- מח. האם צריך לחזור ולברך באופנים דלהלן ;
- (1) בירך על מאכל או על משקה שלא היה לפניו וכיון דעתו עליהם ואח"כ הביאוהו?
 - (2) בירך על מאכל שהיה מונח בתיבה בעת הברכה, ואחר הברכה לקחה משם?
 - (3) בירך על מאכל שודאי שיובא לפניו, כגון שהוא בחדר הסמוך לו?
- מט. בירך על פירות שלפניו ואח"כ - באמצע אכילתו או כשכבר גמר לאכול - הביאו לו עוד מאותו המין, האם צריך לחזור ולברך ;
- (1) כשהיה דעתו בברכתו על כל מה שיביאו לו?
 - (2) כשלא היה דעתו בברכתו על כל מה שיביאו לו?
 - (3) כשהיה דעתו בברכתו דוקא רק על מה שהביאו לו?
- נ. (1) לדעה שאף בסתמא פוטר מה שיביאו לו אח"כ, באופן שבירך העץ על תפוחים, ואח"כ הביאו לו רימונים, שהוא פרי אבל מין אחר, האם גם בכה"ג פוטר בסתמא?
- (2) ומה הדין אם הביאו לו המין האחר בעוד שלא כילה המין הראשון?
 - (3) והאם הדין משתנה באופן שקבע עצמו לאכילת פירות?
- נא. בירך שהכל על דגים ואח"כ הביאו לו שכר שהוא מין אחר לגמרי, האם צריך לברך עליו שוב שהכל ;
- (1) כשהיה דעתו עליו בברכתו?
 - (2) כשלא היה דעתו עליו בברכתו?
- נב. מהי מסקנת הרמ"א בדין זה לגבי דעתו בברכות, ומה הטעם?

סעיף ו

- נג. נטל בידו פרי לאכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, או שמצאו רקוב לגמרי, והיה לפניו עוד מאותו המין כשבירך על הראשון, האם צריך לחזור ולברך על השני ;
- (1) כשהיה דעתו בברכתו על כל הפירות?
 - (2) כשלא היה דעתו על כולם, רק סתמא?
- נד. (1) בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים, מאיזה יאכל?
- (2) אם לא היה דעתו לפטור היפים, האם יחזור ויברך עליהם?
- נה. (1) בירך על המים ושמע שיש מת בעיר, מה יעשה?
- (2) בירך על המים ואמרו לו שהתקופה נופלת, מה יעשה?

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש שבט תשע"ז

או"ח הלכות ברכת הפירות סי' רח – רי ס"א

מיוסדות על טור וב"י וד"מ, שו"ע ט"ז ומג"א, משנ"ב שעה"צ וביאור"ל

סימן רח סעיף א

- (1) נז. מה טעם קבעו ברכה מיוחדת מעין שלש אחרי חמשת מיני הפירות?
- (2) ברכת מעין שלש הוא מן התורה או מדרבנן?
- (3) מה הכוונה ב'דבש' שבחמשת המינים?

סעיף ב

- (1) נז. אלו הן חמשת מיני דגן?
 - (2) מה מברכין על כוסמת ותירס?
- נח. (1) חמשת מיני דגן שחילקן לשנים או הסיר קליפתן ע"י כתישה, ובישלן, מה ברכתן?
- (2) והאם בעינן דוקא שיתדבקו על ידי הבישול?
- נט. (1) חמשת מיני דגן שעירב עמהם דבש או מינים אחרים הרבה יותר ממיני הדגן, להטעימם, מה ברכתו לפניו ולאחריו?
- (2) תבשיל שהכניס שם מחמשת מיני דגן לא לטעם ולא לסעוד רק לדבקו, מה ברכתו?
 - (3) ומה הדין אם הכניס הרבה קמח לדבקו?
 - (4) ומה הדין אם הקמח הוא רוב?

סעיף ג

- ס. תערובת שקדים עם קמח שעושים לחולה, מה ברכתו, ומה הטעם;
(1) כשעושים אותו כדי שיסעוד לבו?
(2) כשמכניסים הקמח לדבק בעלמא?
סא. הכרעת השו"ע להחמיר ולאכלו תוך הסעודה.
(1) אם הוא רק לדבק הרי בטל לגבי השקדים, והרי צריך לברך העץ אף באמצע הסעודה?
(2) אם הוא ספק, למה לא יברך שהכל?

סעיף ד

- סב. האוכל דגן חי או קלוי או שלוק, מה ברכתו לפניו, ומה הטעם;
(1) כשהגרעינים שלמים?
(2) כשנתמעכו במקצת ולא נשארו שלמים?
(3) כשהוסר הקליפה ע"י כתישה?
(4) כשנתדבקו ע"י הבישול?
(5) ומה הדין בשעורים שהוסר קליפתן וגם מקצת מהן גופא ע"י טחינת הריחים?
סג. (1) מה דעת הרמ"א באוכל שעורים שלמים, אפי' קלויין באש, ומה טעמו?
(2) ומה הדין בשעורים מבושלים?
סד. (1) בכל הדברים הנ"ל, מה מברכים לאחריהם, ומה הטעם?
(2) ומהי הכרעת השו"ע בזה?

סעיף ה

- סה. קמח של חטים או של שעורים, שנטחן רק קצת או דק דק או קלוי, מה מברכים לפניו ולאחריו, ומה הטעם?

סעיף ו

- סו. קמח מחמשת מיני דגן שבישלו במים או בשאר משקין, מה מברכין עליו, ומה הטעם;
(1) כשהוא רך וראוי לשתיה?
(2) כשהוא עב וכבר אינו ראוי לשתיה?
(3) כשהוא עב שאפשר ללועסו?
סז. (1) מרק העשוי מהרבה מים וקצת גריסים, האם מברך רק על הגריסים או רק על המים או על שניהם?
(2) ומה הדין אם המרק עשוי מכוסמת ומים?
(3) ומה הדין אם המרק עשוי משעורים שלמים שהוסרו קליפתן?

סעיף ז

- סח. מה מברכין על האורז לפניו ולאחריו, ומה הטעם;
(1) כשאוכלים חי?
(2) כשבישלם והם עדיין שלמים?
(3) כשבישלם ונתמעכו אפי' קצת?
(4) כשטחנם ועשה מהם פת או תבשיל?
סט. עשה תבשיל שמעורב בו אורז עם עוד דברים, האם מברך כברכת האורז או כברכת התבשיל;
(1) כשהאורז הוא רוב?
(2) כשהתבשיל הוא רוב?

סעיף ח

- ע. (1) מהי הברכה הראויה לברך על דוחן?
(2) מה מברכין על פת העשוי מדוחן?
(3) מהן הטעמים לברכה זו על הפת?
(4) האם יש נפק"מ להלכה בין הטעמים?
(5) ומה מברכין על תבשיל הנעשה מקמח דוחן?
עא. מה מברכין על לחם תירס?
עב. מה מברכין על תבשיל העשוי מקטניות, באופנים דלהלן;
(1) כשהקטניות נשארו שלמים וטובים מבושלים כמו חיים?
(2) כשהקטניות נשארו שלמים אבל אינם טובים כ"כ מבושלים כמו חיים?

- (3) כשהקניות נתמעכו קצת ועדיין ניכר צורתן ותוארן, כמו דייסת כוסמת?
- (4) כשמיעכן דרך כלי מנוקב, ונעשו כקמח?
- (5) כשבישל לכתחילה קמח העשוי מהקטניות?
- (6) כשבישל קטניות שלמים ומיעכן בכף?
- (7) במקום שברכתו שהכל, מה הדין בדיעבד אם בירך האדמה?

סעיף ט

- עג. עירב קמח דוחן עם קמח של חמשת מיני דגן, ובישלם בקדירה, מה מברכין עליו לפניו ולאחריו באופנים דלהלן;
- (1) כשיש בקמח מחמשת מיני דגן כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס?
 - (2) כשאין בקמח מחמשת מיני דגן כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס?
- עד. עירב קמח דוחן עם קמח של חמשת מיני דגן, ועשה ממנו פת, מה מברכין עליו לפניו ולאחריו באופנים דלהלן;
- (1) כשיש בקמח מחמשת מיני דגן כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס?
 - (2) כשאין בקמח מחמשת מיני דגן כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס?
 - (3) כשיש בקמח מחמשת מיני דגן כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס, אבל הוא לא אכל רק מקצת מהפת שלא היה בו שיעור כזית דגן?
- עה. (1) כמה הוא פרס, וכמה הוא כזית?
- (2) האם בעינן לחיוב ברכת המזון דוקא כזית בכדי אכילת פרס מהקמח מחמשת מיני דגן?
 - (3) אם כן, כמה צריך להיות הקמח מחמשת מיני דגן ביחס לקמח דוחן, שיתחייב בברכת המזון?
- עו. האוכל פת פחות מכשיעור כזית, האם מברך המוציא?
- (1) כשיש בו טעם דגן?
 - (2) כשאין בו טעם דגן?
- עז. עירב קמח אורז עם קמח מחמשת מיני דגן, האם דינו כקמח דוחן הנ"ל?
- עח. (1) עירב חמשת מיני דגן עם דבש ותבלין, מה ברכתו לפניו ולאחריו?
- (2) עשה טשולנט עם גריסים ותפ"א וקטניות, מה ברכתו לפניו ולאחריו?
 - (3) צוקע"ר לעק"ד, שהוא פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה, מהו מנהג העולם לברך לאחריו, ומה הטעם?
- עט. יש לפניו פת מחמשת מיני דגן ואינה נקיה, ופת מעורב ויש בו כזית בכדי אכילת פרס מחיטה, על מה עדיף טפי לברך המוציא?

סעיף י

- פ. בנוסח ברכת מעין שלש;
- (1) האם אומרים 'ונאכל מפריה ונשבע נטובה'?
 - (2) האם מסיימים 'ועל הכלכלה'?
 - (3) היכן מוזכר בברכה זו עניני הברכות שבברכת המזון?
 - (4) ולמה נקראת מעין שלש ולא מעין ארבע?
- פא. איך הוא נוסח סיום הברכה בדלהלן;
- (1) כשאוכל פירות א"י בא"י?
 - (2) כשאוכל פירות חו"ל בחו"ל?
 - (3) כשאוכל פירות א"י בחו"ל?
 - (4) כשאוכל פירות חו"ל בא"י?
 - (5) כשמסתפק אם הם פירות א"י או חו"ל?

סעיף יא

- פב. בנוסח סיום הברכה על היין;
- (1) מה הדין בדיעבד אם לא הזכיר 'על הארץ'?
 - (2) איך הוא נוסח הברכה, על הארץ ועל הפירות או על הארץ ועל פרי הגפן - לכתחילה ובדיעבד?

סעיף יב

- פג. (1) האם צריכין לכתחילה להזכיר מעין המאורע בברכה מעין שלש?
- (2) ומה הדין בדיעבד אם לא הזכיר, ומהן הטעמים?
 - (3) והאם בחנוכה ופורים צריכין להזכיר, ומה הטעם?

- פד. אכל מזונות ופירות משבעת המינים ושתה יין, כולל הכל בברכה אחת;
 (1) מה סדר הקדימה בתחילת הברכה, ואיך אומר אותה?
 (2) איך אומר בחתימה?
 (3) האם צריך להזכיר גם יין וגם פירות?
 (4) ומה הדין בדיעבד כשלא הזכיר יין?

סעיף יג

- פה. אם ברכת מעין שלש פוטרת ברכה אחרונה על שאר דברים, כדלהלן, ומה הטעם;
 (1) אכל פירות משבעת המינים וגם תפוחים?
 (2) אכל פירות משבעת המינים וסחט תפוחים ושתה מימיה?
 (3) אכל תפוחים ושתה יין?
 (4) אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין או אכל פרי משבעת המינים?
 (5) אכל בשר ודגים ומזונות?

סעיף יד-טו

- פו. שותה יין ואוכל ענבים;
 (1) האם ברכת פרי הגפן פוטרת הענבים?
 (2) האם ברכת 'על הגפן' פוטרת 'על העץ'?
 (3) בירך בורא פרי הגפן על היין ונתכוין לפטור גם הענבים, האם יצא?
 (4) בירך בטעות על הענבים בורא פרי הגפן, האם יצא?
 (5) בירך בטעות על היין בורא פרי העץ, האם יצא?
 (6) בירך בטעות ברכה אחרונה על הענבים 'על הגפן', האם יצא?

סעיף טז

- פז. השותה יין ומים או שאר משקין;
 (1) באלו ג' תנאים פוטרת ברכת 'על הגפן' את ברכת 'בורא נפשות' 'על המשקין'?
 (2) כדי לפטור ברכת 'בורא נפשות' האם סגי שישתה יין כמלא לוגמיו או בעינן רביעית?
 (3) ומה הדין אם שתה פחות משיעור זה?

סעיף יז

- פח. (1) אכל דייסא או שאר תבשילין מחמשת מיני דגן או פת כיסנין בתוך הסעודה, האם ברכת המזון בסוף הסעודה פוטרת אותן?
 (2) אם אכלן שלא בתוך הסעודה, ובירך בטעות ברכת המזון, האם נפטרו מברכה מעין שלש?
 פט. (1) שתה יין בתוך הסעודה, ובירך ברכת המזון, האם צריך לברך גם על הגפן, ומה הטעם?
 (2) שתה יין אחר גמר סעודתו לפני שבירך ברכת המזון, האם צריך לברך על הגפן נוסף לברכת המזון?
 (3) שתה יין רק קודם הסעודה, האם על הגפן נפטר בברכת המזון שלאחר הסעודה?
 (4) שתה יין שלא בתוך הסעודה, ובירך בטעות ברכת המזון, האם נפטר מלברך על הגפן, ומה הטעם?
 צ. (1) בירך על התמרים ברכת המזון במקום על העץ, האם יצא, ומה הטעם?
 (2) ומה הדין אם נזכר אחרי שגמר ברכת הזן, ומה הטעם?
 (3) ומה הדין אם נזכר לפני שחתם ברכת הזן?

סעיף יח

- צא. (1) שתה משקה ואינו יודע אם ברכתו על הגפן או בורא נפשות, ויש לו יין, מה יעשה?
 (2) שתה משקה ואינו יודע אם ברכתו על הגפן או בורא נפשות, ואין לו יין, מה יעשה?
 (3) והאם יכול לקחת פרי משבעת המינים, לברך עליו על העץ ולכלול על הגפן, ומה הטעם?
 (4) והאם יכול לברך על העץ ולפטור גם את היין?
 (5) ומה יעשה כשאין לו משקה אחר?
 צב. אכל פרי עץ ואינו יודע אם הוא משבעת המינים, האם יכול לאכול מזונות או לשתות יין לברך ברכה מעין שלש ולכלול גם על העץ, ומה הטעם?

סימן רט סעיף א

- צג. (1) לקח כוס משקה שברכתו שהכל, והתחיל לברך בדעה לומר שהכל, וטעה וחתם בורא פרי הגפן, האם מחזירין אותו, ומה הטעם?

- (2) לקח כוס משקה שברכתו שהכל וסבר שהוא יין, והתחיל לברך בדעה לומר בורא פרי הגפן ונזכר וחתם שהכל, האם יצא, ומה הטעם?
 (3) לקח כוס יין וסבר שהוא מים, והתחיל לברך בדעה לומר שהכל, ונזכר וחתם בורא פרי הגפן, האם יצא, ומה הטעם?

סעיף ב

- צד. (1) בירך על כוס מים בורא פרי הגפן ותוכ"ד נזכר ואמר מיד שהכל, האם יצא, ומה הטעם?
 (2) ומה הדין אם נזכר לאחר כדי דיבור?
 (3) ואם בתחילת הברכה היה סבור שהוא יין, האם מועיל גם אם נזכר לאחר כדי דיבור?
 צה. אכל לחם ובברכת המזון התחיל ברוך וגוי' והמשיך על העץ ועל פרי העץ ונזכר תוכ"ד והמשיך הזן את העולם, האם יצא;
 (1) כשרצה לברך הזן וטעה והתחיל על העץ?
 (2) כשטעה וסבר שאכל פירות ורצה להתחיל על העץ?
 (3) ומה הדין אם לא אכל כדי שביעה, דברכת המזון רק דרבנן?
 צו. אכל לחם ובברכת המזון טעה שסבר שאכל מזונות והתחיל ברוך וגוי' על המחיה ונזכר תוכ"ד והמשיך הזן את העולם, האם יצא, ומה הטעם?
 צז. טעה בברכות הבדלה;
 (1) היה צריך לברך על הבשמים, וכיון בתחילת הברכה לברך על הבשמים, ונכשל בלשונו וסיים בורא מאורי האש, ונזכר שצריך להקדים בשמים וסיים מיד בורא מיני בשמים, מה יעשה?
 (2) ומה הדין כשנתכוין לברך על האש וסיים בורא מאורי האש?
 צח. בירך על כוס מים בורא פרי הגפן, והוציא אחרים הרוצים לשתות יין בברכתו, ואח"כ רוצה לשתות יין;
 (1) האם צריך לחזור ולברך הגפן?
 (2) האם בעינין שיהיה גם דעתו בברכתו לשתות עוד יין?
 (3) ומה הטעם לא נחשב שתייתו את כוס המים להפסק?
 (4) אם הפסיק בדיבור או שאמר ברוך שם כבוד מלכותו, האם צריך לחזור ולברך?
 (5) ואם לא היה יין לפניו וחשב להשקותם מכוסו, ונמצא שיש לו רק מים, האם אח"כ צריך לברך על יין?

סעיף ג

- צט. (1) הברכות שלפני האוכל וברכת 'בורא נפשות', שנסתפק אם בירך, האם צריך לברך, ומה הטעם?
 (2) ברכת המזון, שנסתפק אם בירך, האם צריך לברך, ומה הטעם?
 (3) ברכה מעין שלש, שנסתפק אם בירך, האם צריך לברך, ואידך, ומה הטעם?

סימן רי סעיף א

- ק. (1) מאיזה שיעור אכילה או שתיה מברכין ברכה שלפניהם, ומה הטעם?
 (2) אכל פחות מכזית או שתה פחות מרביעית, האם מברך עליהם ברכה אחרונה, ומה הטעם?
 קא. דיני צירוף לכזית;
 (1) אכל חצי זית משבעת המינים וחצי זית אחר, האם מצטרפין לברכת בורא נפשות?
 (2) אכל חצי זית פת וחצי זית דבר שמברכין עליו בורא נפשות, האם מצטרפין?
 (3) שני סוגי משקין האם מצטרפין לרביעית?
 (4) האוכל פחות מכזית והשותה פחות מרביעית, האם מצטרפין?
 (5) ציר שע"ג ירק האם מצטרף לכזית, ומה הטעם?
 (6) אכל פת עם רוטב האם הרוטב מצטרף?
 קב. (1) אכל כזית פת מעט מעט ונשתה הרבה באכילתו, יותר מכדי אכילת פרס, האם מצטרף לענין כזית ולענין חיוב ברכת המזון דאורייתא?
 קג. (1) פת סופגנין שנתפת, ובעצם אין בו כזית, האם מברך עליו?
 (2) היה כזית ונצטמק בשיעורו, האם מברך עליו?
 קד. (1) שתה והפסיק וחזר ושתה עד שהשלים לרביעית, האם מצטרף לרביעית?
 (2) ומה הדין בשתיית תה או קפה חם, שהדרך לשתותו כך?
 קה. (1) האוכל גרגר של ענב או של רימון, שהוא בריה, האם שיעורו לברכה אחרונה ג"כ בכזית, ומה הטעם?

- (2) ומה הדין אם נתרסקה קודם אכילה?
 (3) אם הוציא הגרעין או חתך קצת מהפרי או שנפל קצת ע"י הבישול, האם מיקרי בריה?
 (4) ומה הדין אם הגרעין אינו ראוי לאכילה?
 (5) ומה הדין אם בתוך הגרעין יש דבר שראוי לאכול?
 קו. (1) מהו שיעור שתיה להתחייב בברכה אחרונה על היין או שאר משקין, בכזית או ברביעית?
 (2) ומי שאין לו שיעור זה כמה ישתה?

נידונים מעשיים בחומר הנלמד בחודש שבט תשע"ז

או"ח הלכות ברכת הפירות סי' רח – רי ס"א

- א. מיני דגן שהוכנסו לתוך המאכל ואינם מוסיפים בכמות אלא רק בטעם¹.
1. האם קובעים ומשפיעים על הברכה.
 2. האם צריך שבאכילה יוכלו לזהות את המין דגן, או מספיק שישפיע על הטעם של המאכל.
 3. כאשר מכניסים מיני דגן לטעם האם יש הבדל בין אם הוא מעיקר מרכיבי טעם המאכל, או סתם הכניסו לתוספת טעם בלבד.
 4. מאכלים שמכניסים בהם חומר מייצב, צבע מאכל, חומרי טעם וריח, התפחה, שמיוצרים ממיני קמחים, מה ברכתם.
 5. מאכלים שמכניסים בהם הרבה קמח או לחם וכדו' כדי הגדיל הכמות, אבל אינו משפיע כלל על הטעם מה ברכתו.
 6. מאכלים שרק הציפוי שלהם הוא עשוי מקמח, ומיועד גם לאכילה ולטעם מה מברך עליהם כשאוכלם כאחד, או מפרידם.
- [ס"ו, ס"ט, מ"ב סק"ז-ח, סקמ"ט, שעה"צ סקי"ב וסקמ"ו. מג"א סימן ר"ד סקכ"ה. ביה"ל ד"ה מברך].

מבואר שכל שיש בו מין דגן הוא הקובע ברכתו, ודנו הפוסקים ב' צדדים במעלת כל שיש בו, האם יסודו הוא כגדרי עיקר וטפל, ויש עיקר וטפל שמטרתו הוא למאכל, ודגן מחמת מעלתו הרי הוא לעולם עיקר המאכל, ולכן הוא הקובע. או שאינו מחמת טפילות אלא שכל מידי דזיין לעולם הוא עיקר המאכל, ולכן קבעו חז"ל שבכל מקום וכמות הוא הנותן שם המאכל ועיקרו. ויש לדון האם תלוי בזה הנידון באופן שניתן רק לטעם בלבד ללא תוספת במאכל עצמו ג"כ קובע את עיקר הברכה, והוא שאם הסיבה מפני שמידי דזיין הוא העיקר, כאשר כל מטרתו הוא רק לטעם לא שייך שיהיה לו חשיבות זו, אבל אם הוא עיקר הנותן טעם חשיבותו גדולה יותר ונחשבת לעיקר. ובראשונים כתבו כמה לשונות שנראה שחולקים אבל חלקם הובאו בב"י ולא חילק ביניהם, ובשו"ע הלשון הוא לסעוד הלב, וכנגדו הוא לדבק בעלמא וכ"כ התוס', ובשיטמ"ק כתב לדבוקי לאו מעיקר תבשיל משום דקמחא שבהאי תבשילא לא אתי לכוונת אכילתו אלא לדבוקי בעלמא. אבל במ"ב סק"ז-ח וכע"ז בשעה"צ סקי"ב כתב כל שלא בא להטעים התבשיל, ולהכשיר, או לסעוד הלב. אפילו שהוא מיעוט. אבל בסקמ"ט כתב עוד שצריך שיהיה מינכר קצת טעם דגן, ובביה"ל האריך לחלוק בזה על ה"ט שסובר שאי"צ. יתירה מכך מבואר במ"ב שהעיקר הקובע הוא מחמת הטעם שבו ולכן באופן הפכי כתב בשעה"צ סקמ"ו שאפילו תערוכת כזו שיש

¹ בנידון של כל שיש בו רבו הדוגמאות, וגם בדוגמאות עצמם המציאות משתנה במקומות מסויימים, וגם רבו הדעות להלכה, לכן לא הזכרנו את הדעות למעשה, רק כתבנו את היסודות שעליהם הנידון נסוב. צירוף כמה דוגמאות לחיות את הענין.

בה כזית בכא"פ, אם אין בה טעם דגן אינו מברך עליו מזונות. - וא"כ יש לדון האם מש"כ להכשיר הוא עוד מעלה וחיובות עצמית, או שהכונה להכשיר בטעם, וגם ניכר קצת, ולולא כך אינו מברך. - וכן יש לדון האם כל הוספת טעם בעלמא למאכל שיש בו כבר את כל תכונתו גם ישנה, או רק כאשר הנתינת טעם הוא חלק ממיזוג עיקר המאכל, כסולת בדבש. - עוד יש לדון האם צריך שיהיה ניכר לפחות במקצת טעמו שלו עצמו, או די שמחמתו משתנה הטעם קצת שיש לו כבר חשיבות במאכל זה. - וכאשר בא לטעם ממש אבל רק לטעם ללא כל תוספת גם לאכילה ג"כ יקבע את ברכתו. - ובפת הבאה בכיסנין מחמת מולאיתא כתב המג"א סקט"ו שאפילו אינו מתכוין לאכול את העיסה, כלומר שגם בכה"ג שאין כונת אכילתו על המין דגן נחשב לעיקר. [אמנם אפשר ששם מיירי לענין להגדירו כפת כיסנים כלומר שכאשר הוא אחד ממש בצורת פת משפיע כן החיצון, ואינו נראה כ"כ כי הרי לעולם צריך שיהיה אחד וכדלהלן]. ולענין שרה פת בשכר כתב שאם מפרר הלחם דק דק בשכר כדי ליתן טעם מברך רק שהכל כלומר שאפילו עליו כשלעצמו אינו מברך, והביא לשון הרמב"ם ובלבד שלא יהיה טפילה, וכאן הלחם טפל ועיקר כונתו לאכול השכר, והלחם אין בו ממשות ודבר חשוב. ואם העיקר אינו מש"כ לבסוף שהלחם טפילה א"כ צ"ב ממולאיתא שאפילו שאינו חפץ לאכול הפת מברך מזונות. ובסימן ר"ד סקכ"ה כתב המג"א להכריח שמש"כ השו"ע שם שטעם נחשב לעיקר לקבוע את הברכה מיירי רק במיני דגן, וכתב אטו הנותן בצל וחומץ לתוך תבשיל יברך על הבצל, כלומר שמיני דגן בכה"ג כן יברך מזונות אפילו שעיקרו רק לטעם. ואמנם כאשר הטעם משמש רק כתוספת אין עדיין ראייה ורק כמו בצל וחומץ שנמזג בעיקר מהות המאכל. ואם נימא שגם בלהטעימו יש ב' דרגות דהיינו רק כאשר אותו טעם הוא חלק עיקרי ממרכיבי המאכל מועיל להטעימו ולא כאשר הטעם הוא רק לתוספת טעם, יש לדון האם ציפוי הוא ככל ב' חלקים שנאפו ביחד שמבואר במ"ב שנחשב לאחד ונחשב כחלק ממנו שיכול לתת שם על כולו, או שלמרות שנאפה עמו, מאחר והוא רק כציפוי א"א להחשיבו כחלק ממנו רק כתוספת אמנם אם נאמר שגם אם ניכר קצת טעם הדגן במאכל הוא כבר סיבה למזונות, ואפילו שאין מהבעין שבו, וכדנראה קצת מהמג"א של בצל, גם אם נימא שהציפוי מוגדר כדבר בפני עצמו, מאחר ובמציאות גם הבשר עצמו מקבל ממנו טעם, אפשר שנחייבו מחמת כן מזונות, כי הוא חלק ממנו, ומטרתו. ויותר מכך שאפילו אם יפריד את הבשר מהציפוי יצטרך לברך על הבשר עצמו מזונות. ואם נאמר שלמרות שהוא חלק מהמאכל אבל ביחס להחיל את שמו על כולו שיחשב מזונות מאחר והוא רק כציפוי אינו מספיק להחשב כחלק ממנו וגרע מכל נאפה עמו, עדיין יש לדון להמבואר במ"ב שיש אופנים שאמנם אין לה' מיני דגן כח להגדיר את המאכל אבל מ"מ מחמת מעלתו עדיין אפשר שמחמת מעלת מניני דגן לפחות הוא עצמו ישאר בברכתו ולא יושפע מהיעקר, וא"כ יש לדון שמאחר ובעצם הוא כן כחלק ממנו אלא שלגבי לתת שמו עליו לא מספיק להחשב כחלק ממנו, האם מחמת כן הוא ג"כ טפל ואין לו מזונות כלל, וממילא גם אם יאכל תחלה רק מהציפוי כל שלא הפרידו לגמרי ובטל את התערובת, הוא תלוי בדין אכילת טפל לפני העיקר שאינו מברך עליו את עיקר ברכתו אלא רק שהכל. או שה"ז כדרגה האמצעית המבואר במ"ב שאין בכוחו להטפיל את המאכל כולו לברכת מזונות אבל מ"מ הוא עצמו נשאר בברכת מזונות.

ב. קבוקים שמעורב קמח עם הבטנים, וכן ממתקים אחרים נותן גם טעם.

1. מה מברך עליהם.

2. ממתקים שמכניסים בהם קמח למטרת ניפוח, או להיפך לדילול, או יציב, וגם נותנים טעם.

3. והאם שונה כאשר נהנה גם מהטעם, או הכמות.

[כנ"ל שאלה א].

למרות שכמבואר במ"ב כאשר מטרתו היא נתינת טעם וניכר טעמו יש לו מעלת כל שיש בו, עדיין יש לדון שאם עיקר מטרתו היא לדבק וכדו' אלא שגם נותנים טעם המועיל, אבל אין זה חלק מעיקר המטרה כלל, או אפילו כשנותנים אותו גם כדי לדבק וגם כדי ליתן, כל שאין עיקרו כדי ליתן טעם, האם שייך בזה להגדירו כעיקר המאכל, או שלא יועיל שבפועל נותן גם טעם. - ובאופן שנהנה מהכמות כגון חטיפים, ממתקים, שנותן בהם קמח, יש לדון האם מאחר ועיקר המטרה

אינה לפעול בכל המאכל עצמו אלא רק כדי להגדילו, אינו יכול לתת שם לכל המאכל, וכיון שכן גם אם בפועל נותן טעם המשפיע בכל המאכל מאחר ועיקרו אינו לכך, אינו יכול להחשב כעיקר המאכל, או שלמרות שנותנו כדי שיהיה יותר עבה, סמך, או להיפך דליל, אבל בפועל נהנה גם מאכילתו עצמו יחשב לחלק מהמאכל וממילא נותן שמו על כולו.

ג. עוגת גבינה, שיש בה שכבה דקה של בצק, או שכבה עבה.

1. באופן שנאפו ביחד, או רק אח"כ הוסיפו אותה. מה ברכתה.
 2. וכן עוגה שיש קצפות וכדו' או עם פירות וכדו', וכן קרמבו וכדו', או עוגת גלידה, או גלידה המונחת הגלידה בין שתי שכבות. כאשר צורת העשיה שאחרי האפיה ממלאים ומקפאים, מה ברכתה.
 3. עוגת תפוחים, או עודה רגילה עם דובשנים מעליהם, מה מברך עליהם.
 4. בלינצ'ס עם תערובת קמח, ממולאים בתפו"א, מה מברך עליהם.
 5. בכל אלו האם יש חילוק מאיזה צד מתחיל לאכול את העוגה.
 6. שותה קפה ומטביל בתוכו עוגיות, מה מברך עליהם.
 7. טשולנט עם גריסים, דגים או קוגל ממולאים בקמח, מרק עם אטריות, פתיתים, שהתבשלו ביחד, מה ברכתם.
 8. נקניק עטוף עם בצק. בצק עלים אפוי שממלאים אותו בחתיכות כבד או קורקבן, האם מברך שתי ברכות או אחד, ואיזה.
- [כנ"ל שאלה א'. מג"א סק"ז, שעה"צ רי"ב סק"ד, מ"ב סימן קס"ח סקמ"ד. מג"א סק"ח סק"ל, מ"ב שם סקס"א. ביה"ל רי"ב ד"ה אם].

מבואר בשעה"צ רי"ב סק"ד שלמרות שכאשר מעורבין הקובע בו הוא העיקר ולענין חשיבות התבשיל אמרינן דכשהכניס בתוכו מיני דגן מחמת חשיבותו הוא העיקר, אם אינו מעורב כגון פת ומליח, מאחר ואינו נחשב כאחד לא שייך בו כל שיש בו, וצריך לדון בכל גדרי עיקר וטפל. ובמ"ב בסימן קס"ח סקמ"ד כתב שצריך שיאפו ביחד. אמנם עדיין יש לדון שלא בכל מצב צריך דוקא שיאפו ביחד, וכל מש"כ המ"ב שצריך שיאפו ביחד הוא באופן הדומה לדובשנים עם ריקיין, וכמש"כ שם שאין המרקחת נעשית טפילה כי כונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באה ללפת את הדובשנים, כלומר רק שתי מאכלים שכל אחד מצד עצמו ראוי ומיועד לאכילה עצמית, כדי לחברם ולהחשיבם כאחד צריך אפיה, אבל דברים כאלו שאינם נאכלים כשלעצמם כגון קצפות וכדו' אין צריך לאפיה כדי להחשיבם כאחד. ויותר מכך גם מילויים כאלו שניתן לאכלם בפני עצמו אבל כל מטרתו הוא להאכל ביחד, כגון עוגת גבינה או מילויים שאין לו כל ענין באכילת גבינה וכדו' כשלעצמו, עצם חיבורם גם ללא אפיה מחשיבם לאחד, וממילא כאשר הוא אחד לעולם המין דגן הוא העיקר ואפילו הוא דק ומועט. ולכן אפשר שגם עצם הנחתם בצורה כזו המאחדת ומחברת אותם כגון קירור וכדו' יחשב כאחד. - ויש לעיין בשכבה דקה ואינו ממרח שמהותו טפל, כלומר דבש וכדו' האם נימא שמאחר ורוצה לאכול כל אחד בפני עצמו ולא נאפה נחשב לב' נפרדים, או שמחמת דקותו נחשב אחד. וכן לענין יין שטובלים בו את הפת, וכן לענין עוגיות שטובלים בקפה כתב המג"א קס"ח סק"ל שלכתחילה יברך קודם על השהכל, כי ביאורו שבמקרה נפגשו יחד ע"י הטבלה ולא שנהיה לאחד, והשעה"צ שם סקס"א מקשה עליו שיוצא במזונות מדין כל שיש בו, כלומר הנידון הוא בזה שלדעת המג"א גם הטבילה אינו מגדירו למאכל אחד, וממילא לא שייך בכל מצב לומר כל שיש בו שהוא אחד, וגם המ"ב שחולק כי זה צורת אכילתו. וכן מוכח שלענין תערובת שכל מין ניכר בפני עצמו הביא הביה"ל רי"ב ד"ה אם לחוש לדעת הח"א שכל שניכר בפני עצמו אינו אחד ולענין ריקיין ודובשנים לא הזכירו והביאור לכאורה כי שם במהותו הוא אחד. אבל כל אלו שבאים רק כדי להחזיק אותו או להניח עליו, וחפץ לאכול שתיהם לכאורה ודאי א"א להחשיבו לאחד ועל זה מייירי המ"ב. ועיין היטב בגר"ז שבפשטות יש לו שיטה אחרת בכל זה וצ"ע.

ועדיין יש לדון כאשר הגדרנו אותו כמאכל אחד ומתחיל אכילתו בצד השני שאין בה דגן כלל, האם ישנה דינו, וצדדי הספק הוא שאם ההגדרה היא שכל שהוא חלק ממאכל שיש בו ממיני דגן זהו שמו אז הכל חלק ממנו מחמת חשיבות, וכעין מש"כ במ"ב קס"ח סקמ"ג לענין תפוחים שלא מהני שמוציא את המילוי לברך עליו, אבל אם הוא רק כעין גרדי עיקר וטפל אלא שכאן חז"ל קבעו לנו מהו העיקר ומהו הטפל, א"כ כשאוכלו לבדו לפחות כשאכלו תחלה הר"ז כטפל שאכלו תחלה שיברך עליו בפני עצמו אלא שא"כ לא יברך עליו ברכתו כי יורד דרגה וכמבואר בכל טפל לפני העיקר, ונפק"מ במאכל שמעורב מדגן ואדמה, או עוגה שחלק מהקצפת שמעליה יש גם חלקי פרי שלא יועיל אם יוציא לברך העץ כי יורד דרגה.

וכאשר הוא מעורב עמו ממש שמבואר בשעה"צ הנ"ל, ובביה"ל הנ"ל, שכל שנחשב לתערובת כל שיש בו משפיע כדין רוב שהוא הקובע, אלא שבזה לדעת הח"א יש להחמיר כשכל אחד ניכר בפני עצמו, א"כ כל טשולנט עם תערובת גריסים שניתנו גם למאכל וגם ליתן טעם אפילו שהוא מעט מדינא הוא הקובע, ויש להחמיר כשניכר לדעת הח"א ולמעכס. אלא שבפמ"ג בפתיחה להלכות ברכות י"א כתב שכל שיש בו נותן לו חשיבות כאילו הוא הרוב אבל לא יותר מרוב כלומר במקום שגם אם היה רוב לא היה מגדיר את הברכה גם כל שיש בו אינו קובע [ויש לדון טובא בכונתו והאם רק בדעת הט"ז כתב כן] וגם אי לא נימא כדבריו וכ"ש אם כדבריו, בדגים או קוגל הממולאים עם קמח, דנו הפוסקים האם יש עוד סברא שלמרות שניתן בו הרבה כדי לאכול וגם אי באופנים שניתן גם כדי להשפיע על הטעם ולא רק לנפח, מ"מ מאחר ועיקר מהות המאכל הוא הדגים, גם כשהרוב הוא מין אחר הרי בכה"ג שהעיקר הוא המיעוט מברך לפי המיעוט וממילא במקום שעיקר שם המאכל הוא דגים, או קוגל, וא"א לומר כלל שהמאכל הוא קמח, בהכרח גם כשהוא רוב הוא בטל, וממילא א"א לומר שחשיבותו יתן לו שם מין דגן וברכתו. עוד טעם יש דבאו"ש כתב שמאכל כזה שאם הרוב יהיה ממין דגן יופקע מטרת המאכל ויגרע, א"א לומר שהמין דגן יקבע את ברכתו, וא"כ לדבריו במאכלים או א"א למין דגן לקבוע כלל. אבל קוגל הנמצא בטשולנט והתפרק, לכאורה ודאי אינו יכול להשפיע על כל השטולנט כולו, ואפילו באופנים שניתן בטשולנט גם כדי להשפיע על כל הטעם כולו, מ"מ הרי ניתן כדי להיות בנפרד, והעירוב שבו נעשה מחמת שנפרד, וא"א להחשיבו בכה"ג כאחד.

כל זה בדברים סמיכים, אבל במרק במג"א סק"ז, וכן לענין מי לביבות כתב שבכה"ג המשקה אינו בטל לעיקר כי הוא עיקרו ומ"מ הגריסים עצמו אינו בטל אליו, כלומר שיש בו דרגה של חמשת המינים לענין שלמרות שהמאכל אינו מקבל את שמו אבל הוא אינו מתבטל אליו.² ובמחצה"ש מבואר שהנידון הוא האם עיקר כונתו על המים וזה גופא מבואר שבכה"ג נהי שאינו מתבטל אבל גם אינו מבטל, אבל לא בגלל שהוא מים, וצ"ב שאם זה כל החיסרון ה"ז כלהטעים מיהת ולמה לא יקבל ברכתו. - וביותר שהוא נסתר מהמג"א עצמו לענין מולייתא שאינו חפץ לאכלו וה"ה בצל. - אמנם בשאר אחרונים ביארו כונתו והמתבאר בדבריהם הוא שהטעם שאינו יכול לקבל שם כל שיש בו הוא מטעם אחר, דמאחר ומבואר שלשתייתא אין מעלת כל שיש בו, כלומר שלמזונות צריך שיהיה עב סמיך ולא כעין שתיה, ממילא מאחר וכל יסוד הכל שיש בו הוא שכל המאכל מקבל שם מסויים כלומר של מאכל שזיין של מיני דגן, לא שייך כלל לומר שכאשר מעורב בו מיני דגן שהם עבים והמים עצמו גם אם היה ממש מין דגן לא היה יכול לו מעלת מין דגן למזונות, שהמיני דגן שבתוכו יתן לו כמו עליו. - ועוד שכמתבאר לעיל כדי שיקבל שמו צריך שיהיה מאכל אחד, ואכילה ושתייה א"א להחשיבם כתערובת אחת.³ - ומ"מ נשאר לו מעלת כל שיש בו לענין זה שאינו נפקע ממנו הברכה והוא מתחלק לשתיים ולכן במרק כתב המג"א שמברך שתיהם [א"כ נימא שאינו נחשב כלל כתערובת] כי בכל הדין של כל שיש בו נאמר ב' דינים גם שנותן הדין על הכל, ועוד גם במצב שאינו נותן דין על הכל מ"מ שונה משאר מקומות ואינו מאבד חשיבותו.

² אמנם המג"א כתב אדמה וצפמ"ג הקשה שמזונות אצל אינו מוגדר בכה"ג כמי שלקות הלכך מאחר וגם כל שיש בו אינו מקבל לא חל עליו,

³ הגפ"מ האם מחמת שהוא מעורב אלא שרק לענין כל שיש בו או שאינו מעורב כלל לכאורה לענין עיקר וטפל כשהיבש אינו מה' מינים. - אלא שמ"מ זה רק מלד כל שיש בו אצל כאשר והא מניע מלד מי שלקות וכדו' ששם הוא עיקרו אינו מופקע כלל מזכרת מזונות, כלומר ששייך מזונות לא מלד דין כל שיש בו וע"ז כתב הרא"ש שמאחר ועיקר אכילתו הוא המרק אין לו גרדי מי שלקות, ולולא כך גם לא היה צריך שיקבל שם מאכל אחד של תערובת.

ד. שלוחה. פרכיות אורז. גריסים שהתבשלו בטשולנט. או הוכנסו לצלחת מרק סמיך ונדבקו. דייסה מגרעיני דגן חתוכים, מקולפים, או כתושים.

1. האם מן הראוי לחפש מזונות, ואדמה, ושהכל, להוציאו, ואיזה מהם עיקר.

2. והאם עדיף לאכול רק בתוך הסעודה.

3. האם תלוי אם אוכלים אותו כחטיף או אוכלים אותו בחלב לבן וכדו', ובפרט במקום ארוחת בוקר.

4. וכן גרנולה המעורבת מעוד מאכלים, או מאפה גרנולה מה ברכתו.

5. עוגיות אורז מה ברכתם.

[ס"ד, מ"ב סקט"ו, שעה"צ סקכ"ב].

בגדרי מעשה קדרה שיוגדר למזונות, במ"ב סקט"ו ושעה"צ סקכ"ב דן שגם אם רק הוסר קליפתן ע"י הבישול, ואו בשעת טחינת הריחים הוסר קצת מהם, מברך מזונות, אמנם אפשר שרק אם נתבשלו, וכאן גם ניכר כגרעין בפני עצמו. ולענין לאחריו מבואר בשו"ע שלכתחילה יאכלם בתוך הסעודה. ומ"מ מידי ספק ברכה ראשונה עדיין לא נפק.

אלא שעדיין דנו הפוסקים האם עצם הדבר שזהו דרך אכילתו ג"כ מפקיעו מכלל כוסס, וכ"ש כאשר רגילים לאכול לשובע. והאם כשנתדבקו ע"י הבישול זהו עיקר האופן שמברך מזונות. וכאשר נתדבקו שלא ע"י בישול אבל לא ע"י לחץ אויר אלא מחמת סמיכות המאכל אפשר שעדיף טפי כי נהפך לשם תבשיל אחד. ובגרנולה מאחר ואינו מבושל הרוב הוא הקובע בין כך לענין האחרונה וממילא. אבל שאפיה דנו האם הוא כבישול ונפק"מ למאפה גרנולה או שאין לו מעלת מעשה קדרה. וכן האם שריה ברמה כזו שנעשה דייסה ג"כ מגדירו למעשה קדרה.

*

כמה ספיקות בענינים שבסימנים וסעיפים אלו, חלקם מתבאר להדיא במ"ב, ובשאר הפוסקים.

א. משקאות של תרכיזים.

1. האם שיעור הרביעית והכזית שלהם משתנה.

2. וכן מאכלים לחולים שעשויים רק מרכז עיקר המאכלים, מה שיעור ברכה אחרונה שלהם.

לכאורה מתבאר במ"ב לענין מצטמק ותפח, כלומר שאלולא תפח הרי הוא בתוכו ואינו מברך.

ב. אחרי קידוש אכל מעט מהפת, ואח"כ שאר מאכלים, ואח"כ בהמשך כל הזמן עוד קצת חלה.

1. האם יברך ברכה"מ. או בורא נפשות, או יחפש אחר שיוציאו.

2. והאם תלוי אם נהיה שבע מהחלה, או מהכל ביחד.

ספיקו של המ"ב סק"א, וכאן הוי ס"ס של שביעה ביחד עם שאר מאכלים, או שבכה"ג שאין אכילה מפת ורק שביעה מהכל ביחד לכו"ע לא שייך סברת הפמ"ג שעל שביעה לבד ג"כ מברך.

ג. בירך ואחרי שאמר אלוקינו מלך העולם ונזכר שכבר בירך על מין זה.

1. האם לכתחילה יחליף לברך על מין אחר, או יאמר ברוך שם.
2. ואם הוא לפני אלוקינו האם לכתחילה יאמר למדני חוקיך.
3. בירך בטעות האדמה או שהכל על העץ ועל דעת כן התחיל ברכתו בתחלה, נזכר אחרי מלך העולם שברכתו העץ, האם עדיף לסיים מה שהתחיל או לסיים בברכה הנכונה.
4. עשה קידוש שתה יין ואכל עוגה, התחיל על המחיה ואחרי העולם נזכר שגם שתה יין, האם יסתפק בהזכרה לבסוף, או שיכוין רק על המחיה. נימא שלא יכוין כי הרי רק מספק ואח"כ יברך כולו והוי רק שאינה צריכה ואולי שיחשב כאן צריכה.
- מבואר שהתחיל על דעת אחד וסיים על דעת השני מהני רק מצד ספק, וממילא מה יעדיף. ולענין שכח יין דנו הפוסקים דמאחר וסיום בלבד נחלקו האם מהני, ואמנם להלכה שמהני, אבל אפשר שרק ביוצר וכדו' שהוא מענינו אבל לא בב' מינים, וביותר שאפשר שרק בדיעבד, ובצירוף שלא היה דעתו בתחלת הברכה לא מהני, אפשר שלא יחשב ברכה שאינה צריכה.

ד. אכל כזית של עוגה שאין בה כאכ"פ של מזונות.

1. בירך בנ"ר, האם יאסר עליו לאכול אח"כ עוד עוגה.
2. ואם אכל עוד מעט מזונות האם יברך על המחיה.
- כי אז כאשר יברך אחרונה על המחיה הכל יצטרף וכעין המבואר במי שבירך ברה"מ על כזית פת פחות משיעור שביעה ואח"כ אכל עוד מעט ושבע, ואם נכון א"כ נמצא בירך לבטלה.

ה. אכל גרעין רימון, ותפוח עץ כזית.

3. האם יברך בורא נפשות על התפוח.
4. וכן אכל מזונות כזית, וגרעין של רימון, ושאר פירות, האם יזכיר את הרימון במזונות, או לא יזכיר.
5. ואם לא יזכיר האם יוכל לברך בורא נפשות על הפירות.

מבואר בשע"צ שכאשר שתה כזית יין, ושתה משקין אינו יכול לברך כלום, שלא רק ברכת היין פוטרת אלא הוא טפל אליו לגמרי, ולכן מאחר ואפשר שצריך לברך על היין הופקע מבורא נפשות, ועיין באחרונים שתמהו עליו, ולדבריו יש לדון האם על העץ שפוטט שאר פירות גם הביאור שכאשר אכל שאר פירות הופקע מברכתו מבורא נפשות לעל העץ, וממילא אפילו שאכל רק בריה ואינו מברך, אבל הוי ספק ולא יכול לברך בורא נפשות, או שלא הופקע ורק פוטט, ואי נימא שהופק יש לדון האם לדעת הט"ז שכותיה הכריע המ"ב דלא כדעת השו"ע, שכולל בעל המחיה גם ספיקות, כאשר כולל ספק נחשב שמברך אותו, וממילא פטר גם שאר הפירות או שנימא שמאחר והוא רק ספק ויש רק היתור להזכירו, א"כ אדרבה מספק שלא יזכירו ויוכל ברכ בורא נפשות.

ו. רוצה לאכול פרי העץ ומסתפק אם כבר בירך עליו.

1. יש לו אדמה האם יוכל לברך בורא פרי האדמה העץ.
2. בירך האדמה וכיון על כל מה שלפניו, או שרק היו לפניו, ונזכר שמחזיק העץ ומיד סיים האדמה, האם יכול לאכול גם מפרי האדמה שהיו על השולחן.
3. היה על השולחן פירות העץ ואדמה בסתם, לקח פרי האדמה בטעות ובירך עליו העץ וטעם ממנו האם יכול לאכול מפרי העץ שעל השולחן.

4. בירך בורא פרי העץ ונזכר שהוא אדמה, ותיקן תוך כ"ד רק באדמה מבלי בורא פרי, האם יצא.

בספק האם לברך תרומה וחלה הביא הט"ז ביו"ד סימן שכ"ח מהמהרש"ל שמברך להפריש תרומת חלה, והט"ז הקשה עליו דהוי הפסק, והנקה"כ כתב שהוי תוכ"ד, כלומר שאינו מתבטל לגמרי, וכשא"א בענין אחר מברך כך, ויל"ע האם נידון דומה לכאן, וכע"ז מבואר בכה"ח ר"ו סקי"ב. – ובתוך כ"ד יש לדון האם נחשב שביטל את הברכה הקודמת לגמרי, אמנם יש כאן חיסרון שתחלת הברכה לא היה דעתו וממילא רק מספק יצא וא"כ כשרק היה לפניו על השולחן ולא כיון להדיא הרי ג"כ מחלוקת, ויל"ע האם יהיה כאן ס"ס. וכן לענין לאכול ממה שהיה רק לפניו יש כאן ב' קולות האחד לפניו ללא כונה שיחשב ככונה, ועוד השעה"צ סק"ט מסתפק האם צריך ב' הטעמים או שכונה לבד ג"כ מספיק, אבל במ"ב נראה שמספיק לו טעם אחד. – ובספירת העומר מבואר שאין צריך לחזור על היום. ובטעה ואמר מקדש השבת כתב המ"ב בתפ"ז סק"ד שצריך לחזור גם על מקש ולומר מקדש ישראל והזמנים. ובשבת אם התחיל אתה על דעת לומר חונן מבואר שיכול להמשיך אתה אחד, כלומר להשתמש אם האחד כאילו היה עבור זה וצ"ע.

ז. טעה ובירך יוצר האדם לפני שהכל ברא לכבודו, ותוך כ"ד תיקן לשהכל ברא לכבודו.

1. בירך אח"כ יוצר האדם, האם מותרים ביחד.
2. וכן בירך האדמה תחלה והיה לפניו גם העץ ונזכר וסיים שיש להעץ קדימה וסיים העץ אחרי האדמה יאכל האדמה.

ה"ז כבשמים ומאורי האש שכתב במ"ב שמאחר והיה דעתו על הסיום, ואינו מעכב, לא מהני השינוי תוך כדי דיבור לתקנו. וממילא אם תיקן אין לו ברכת יוצר האדם ואם היה תחת החופה חסר לו מעיקר הברכות לעיכובא.